

ARİSTOTELES’TE SİYASAL YÖNETİM KAVRAMI VE POLİTİKA’NIN TÜRKÇE ÇEVİRİLERİNİN BİR ELEŞTİRİSİ*

Yrd. Doç. Dr. Özgüç Orhan

Fatih Üniversitesi
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü

Öz

Bu makale Aristoteles’in *Politika*’sında “siyasal yönetim” (*politikē archē*) kavramını ve bu kavramın üç doğru siyasal rejimle ve özellikle de *politeia* ile ilişkisini ele almaktadır. Eşit ve hür yurttaşlık esasına dayanan *politeia* demokrasinin hukuk ile sınırlandığı mutedil bir siyasal rejim türüdür. Bu rejimi doğru anlamak için “siyasal yönetim” (*politikē archē*) ile ilişkisinin doğru anlaşılması gerekir. Aristoteles bu konuyu *Politika*’nın başında önemli bir mesele olarak ortaya koyar. Bu makale bir taraftan Aristoteles’in siyaset felsefesinde önemli bir yer tutan bu meseleyi açıklamaya çalışırken; diğer taraftan Batı düşünce tarihinde *Politika*’nın önemini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Makalenin bir başka ayağını ise *Politika*’nın Türkçe çevirilerinin eleştirisi oluşturmaktadır. *Politika*’nın mevcut Türkçe çevirileri, yukarıda bahsedilen önemli meselenin doğru anlaşılmasını imkan vermediği ileri sürülmektedir.

Anahtar Sözcükler: Aristoteles, *Politika*, Siyasal Yönetim, Siyasal Rejim, Çeviri

The Concept of Political Rule in Aristotle and a Critique of the Turkish Translations of Politics

Abstract

This article examines Aristotle’s concept of “political rule” (*politikē archē*) and its relationship to the three correct political regimes and, in particular, *politeia*. *Politeia* is a moderate type of political regime, which is limited by the rule of law and based on the principle of civic equality and freedom. To understand this regime correctly, its relationship with *politikē archē* must be understood properly. Aristotle presents this issue as an important question at the outset of the *Politics*. This article attempts, on the one hand, to clarify this question, which is central to Aristotle’s political philosophy; and on the other hand, present the significance of *Politics* in the history of Western political thought. Another leg of the article consists of a critique of the Turkish translations of *Politics*. It is argued that the currently available Turkish translations of *Politics* get in the way of a proper understanding of the afore-mentioned question.

Keywords: Aristotle, *Politics*, Political Rule, Political Regime, Translation

---

*Makale geliş tarihi: 01.09.2014
Makale kabul tarihi: 13.04.2015

Aristoteles'te Siyasal Yönetim Kavramı ve *Politika*'nın Türkçe Çevirilerinin Bir Eleştirisi

Avrupa'da bilimlerin yeniden canlanışından beri anlaşılmadan okunmak ve okunmadan sansürlenmek Aristoteles'in tuhaf kaderi olmuştur. Skolastik felsefenin en canlı dönemlerinde büyük Stagira'lı'nın yazıları dönemin ince ilahiyat ve kılı kırk yaran akıl yürütmelerine uydurulmak için çarpıtılmış ve yanlış yorumlanmıştı. Bacon, Locke ve diğer modern filozofların takdire şayan eserlerinde haklı bir şekilde Aristoculara yöneltilmiş nefret, daha sonra haksız bir şekilde Aristoteles'in kendisine yöneltilmişti (*The Foreign Review*, 1829: 214-15).

Aristoteles'in eserinin bizim için değeri klâsik Grek şehir devletinin gelişimini, şekillerini ve meselelerini, savaşları bize mükemmel bir surette göstermesidir. Ondan bugün veya yarın için ilmî ve amelî değer taşıyan üniversal gerçekler almağa kalkışmak geçmişin mirasının nasıl kullanılacağını bilmiyenlerin düştüğü hataya düşmek olur. Fazla olarak bu, insanlığın uzun savaşlarla yıkabildiği skolâstik zihniyete dönüşten başka bir şey değildir (Berkes, 1944: xvii).

Giriş

Aristoteles, birçok akademik disiplinin olduğu gibi siyaset biliminin de kurucu babasıdır. Aristoteles'in bu alandaki temel eseri *Politika*'nın (*Politikē*) günümüz için birçok açıdan geçerliliğini koruduğunu söylemek pek de yanlış olmayacaktır (bkz. Tessitore, 2002; Goodman ve Talisse, 2007). İnsan doğasının ve toplumsal yaşamın zaman ve mekandan bağımsız unsurları ve dinamikleri olduğu ölçüde, her ikisinin de keskin bir gözlemcisi olan Aristoteles için bu şaşırtıcı sayılmamalıdır. Aristoteles'in 16. ve 19. yüzyıllar arasında bir nebze de olsa gözden düşmesinin ardından, 19. ve 20. yüzyıllarda tekrar ilgi görmesi; ve hatta 20. yüzyılın sonlarına doğru siyaset ve ahlak felsefesi alanında "neo-Aristotelesçilik" veya "erdem ahlakı" gibi felsefî akım

ve araştırma alanlarının ortaya çıkması, genel olarak Aristoteles'in ve özelde de *Politika* eserinin kalıcı önemini göstermektedir.¹

Batıda Aristoteles'in siyaset ve ahlak üzerine çalışmalarına yönelik bu ilginin karşısında ülkemizdeki durum oldukça geri kalmıştır. Aristoteles üzerine çeviri ve yazıları ile bilinen Ahmet Arslan'ın Türkiye'de Aristoteles çalışmaları hakkında tespiti bu görüşümüzü destekler niteliktedir: "Platon'un hemen hemen bütün eserleri defalarca çevrilmiş olduğu halde . . . Aristoteles'in külliyatının hala büyük bir kısmının dilimize çevrilmemiş olması . . . Türk felsefe ve kültür hayatı için kabul edilemez bir eksiklik; hele bu eserlerin tümünün veya hemen hemen tümünün ta Ortaçağ'da İslam Dünyasında İslam kültürüne kazandırılmış olduğu ve Aristoteles'in Platon ve Plotinus'la birlikte tüm Ortaçağ İslam felsefi düşüncesini, dolaylı olarak entelektüel ve kültürel hayatını etkilemiş, hatta belirlemiş olduğu göz önüne alınırsa" (Arslan, 2011: 11-12). Bu tespitin üzerinden yirmi yıl kadar geçmiş olsa da Aristoteles'in *Politika*'sına dair Türkçe literatürün bu zaman zarfında büyük ilerleme kaydetmiş olduğunu söylemek güçtür.² Bu konudaki çeviri ve telif makale ve kitapları veya tezleri göz ardı etmek tabii ki doğru olmaz. Ancak *Politika*'nın halen orijinalinden yapılmış akademik standartlara uygun bir çevirisinin olmayışı ciddi bir eksiklik.³

¹Makalede Aristoteles ve Platon'a ait eserlerin Türkçe isimleri kullanılmış olup, büyük bir kısmı için sadece ilk kullanımda parantez içinde orijinal isimlerinin Latin harfleri ile yazılışı verilmiştir. *Politika*'dan yapılan alıntuların çevirileri (aksi belirtilmediği sürece) bana aittir. Çeviri için esas alınan metin Carnes Lord'un gözden geçirilmiş İngilizce çevirisidir (Aristotle, 2013). Ayrıca orijinal metin olarak W. D. Ross'un *Aristotelis Politica*'sı (1957) dikkate alınmıştır. *Politika*'nın referans verilen Türkçe, İngilizce ve Latince çevirileri Kaynakçada ayrı bir liste olarak verilmiştir. *Politika*'nın farklı İngilizce çevirilerindeki açıklayıcı notlara referans verilirken ilgili çevirmenin ismi ve çevirisinin basım yılı kullanılmış olup bunlar çevirmenlerin ismi altında Kaynakçada ayrıca belirtilmemiştir. Referanslar, (Bekker) kenar numaraları ve bazen de kitap (Romen rakamıyla) ve bölüm (Arap rakamıyla) belirtilerek verilmiştir. *Politika* için bazen *Pol.* kısaltması kullanılmıştır.

²Ahmet Arslan'dan yapılan bu alıntı, W. D. Ross'un *Aristoteles* (1923) kitabının 1993'te Ege Üniversitesi Yayınları'ndan çıkan Türkçe çevirisine yazdığı Önsöz'den alınmıştır. Bu önemli çalışmanın Türkçeye kazandırılmış olması şüphesiz ki sevindiricidir. Ancak Fransızca çevirisinin 1930'da (Paris: Payot) yapılmış olduğu göz önüne alındığında bu makalede dikkat çekilmek istenen çeviri sorunu daha iyi anlaşılacaktır.

³*Cogito*'nun 2014 tarihli "Aristotelesçilik" özel sayısı içinde yer alan Türkçe Aristoteles çalışmalarının kaynakçası, *Politika*'nın dört Türkçe çevirisini listelerken ilkini (Niyazi Berkes çevirisini) atlamıştır; bkz. Odabaş ve İnce, 2014: 410. Aşağıda göreceğimiz üzere İngilizceden yapılan Tunçay ve Berkes çevirileri dışındaki üç

Durumun vahameti son iki yüzyılda Batıda yapılan Aristoteles çalışmaları dikkate alındığında daha iyi anlaşılmalıdır. Yukarıdaki alıntılar bu farkın neden ortaya çıktığına dair bize ipucu verebilir. İlk alıntı, Aristoteles çalışmaları için bir devrim niteliğinde sayılan Immanuel Bekker'in 1831'de Prusya Kraliyet Bilimler Akademisi'nce yayınlanan iki ciltlik Aristoteles külliyatına (*Aristotelis Opera*) dair bir kitap kritiğinden alınmıştır.⁴ O günden bugüne Aristoteles'in her bir eserinin Batı dillerine sayısız çevirileri yapılmış ve üzerlerine birçok şerh yazılmıştır. Son iki yüzyılın bu canlanışına Aristoteles külliyatını sayfa, sütun ve satır numaralarına göre standartlaştıran Bekker edisyonunun büyük katkısı olmuştur.

Aristoteles'in *Politika*'sı tekrar gün yüzüne çıktığı 13. yüzyıldan bu yana Batı siyasal tarihinde, hem teorik hem de pratik açıdan, kendine önemli bir yer edinmiştir. Bu durum, büyük oranda, Avrupalıların Aristoteles'in siyasal düşüncesini kendi dillerinde anlaşılabilir kılmaları sayesinde mümkün olabilmıştır. Günümüzde, başta İngilizce, Fransızca ve Almanca olmak üzere, Avrupa dillerinin hemen hemen hepsinde, bu eserin bir çok çevirisi mevcuttur; ve her geçen yıl da bunlara yenileri eklenebilmektedir. Bu çevirilerin bazı noksanları olsa da, çoğu çeviribilimin temel ilkelerine uygun olarak orijinal dilden yapılmış; kullanılan metot okuyucuya baştan izah edilmiş; metnin gereken yerlerinde açıklayıcı not ve yorumlar eklenmiştir. Sonraki çeviriler kendilerinden önce yapılmış çevirileri yok varsaymaktansa, onların noksanlarını ortaya koyarak yeni bir çeviriye neden ihtiyaç olduğunu açıklamışlardır. Çeviribilimin genel kabul gören kriterlerini dikkate aldığımızda, *Politika*'nın mevcut Türkçe çevirilerinin hemen hemen hepsinin ciddi sorunları olduğu görülecektir.

Ancak bu makalenin asıl amacı, *Politika*'da bahsi geçen önemli bir meseleye açıklık getirmek; ve bunu yaparken de Türkçe çevirilerin bu

---

çevirinin özgünlüğü şüphelidir. Berkes çevirisi artık pek kullanılmasa da, Say Yayınları'ndan çıkan *Aristoteles* derlemesi bu çeviriye kullanmıştır (bkz. Ökten, 2007).

⁴Daha doğru bir ifadeyle, bu alıntı Bekker edisyonunun yayına hazırlık aşamasında ondan ayrı basılan Aristoteles'in seçme bazı eserlerine dair İngilizce yayınlanan anonim bir kitap eleştirisindedir. Bekker edisyonunun diğer üç cildi sonradan yayınlanmıştır. Bekker tarafından hazırlanan üçüncü cilt (1831), Rönesans dönemi Latince çevirileri; başka editörler tarafından hazırlanan dördüncü cilt (1836) Aristoteles'in eserlerine dair Antikçağ yorumcularından kalma notları; beşinci cilt (1870) ise Hermann Bonitz'in hazırladığı *Index Aristotelicus* ile Valentin Rose tarafından derlenen Aristoteles'in günümüze ulaşmayan eserlerinden fragmanları içermektedir. Prusya Akademisi, Aristoteles külliyatı üzerine Antik ve Ortaçağlarda yazılmış şerhleri içeren, 15 bin sayfa ve 23 ciltten oluşan *Commentaria in Aristotelem Graeca* (1882–1909) adlı çalışmayı da yayımlamıştır; bkz. Höffe, 2003: 201-02.

meselenin yeterince doğru anlaşılmasına imkan vermediğine dikkat çekmektir. *Politika*'nın hemen girişinde bahsedilen bu mesele, siyasal yöneticinin (*politikos*) diğer yöneticilerden farklı olup olmadığı veya ne açıdan farklı olduğudur (I.1). Aristoteles burada Platon'un *Devlet Adamı*'nda (*Politikos*) ifade edilen bir görüşü zımnen eleştirmektedir. Bu Platonik teze göre; *politikos* (siyasal yönetici), *basilikos* (kral), *oikonomikos* (hane reisi) ve *despotikos*'un (köle efendisi) arasında sadece niceliksel fark vardır (1252a7-16). Aristoteles ise bunların arasında niceliksel değil önemli bir niteliksel fark olduğunu savunur.⁵

Aristoteles'in itiraz ettiği Platonik "aynılık tezi", aslında, bu yönetim biçimleri arasında önemli bir farkın olmadığını savunmuş olur. "Niceliksel fark" ile kastedilen şudur: Bir köle efendisi, küçük bir köle grubunu yönetirken; bir hane reisi, kölelerinin yanında eş ve çocuklarının da dahil olduğu daha geniş bir topluluğu (hane halkını) yönetir. Kral veya siyasal yönetici ise farklı hanelerden oluşan daha geniş bir topluluğu (*polis*) yönetir. Aristoteles'in dile getirdiği gibi, "aynılık tezi" büyük bir hane (*oikos*) ile küçük bir devlet (*polis*) arasında bir fark olmadığı varsayımında bulunur (1252a12-13). Yine bu teze göre, kral ile siyasal yönetici arasında da çok büyük bir fark yoktur. Tek fark şundan ibarettir: Hem kral hem siyasal yönetici aynı siyaset bilimi veya sanatına vakıftır; ve yönetimlerini bu sanata/bilime dayandırır; ancak kral, sadece yönetici konumunda kalıp, yönetilen konumuna hiç gelmez iken; siyasal yönetici sırasıyla yöneten ve yönetilen konumlarında bulunur (1252a13-16). Bir başka deyişle kral ile siyasal yönetici arasında niteliksel bir fark yoktur.

Aristoteles'in "aynılık tezi"ne yönelik eleştirisi ve kendi karşı tezi *Politika*'nın sadece birinci kitabının değil geri kalanı açısından da merkezi bir meseledir (Simpson, 1998: 16; Schofield, 1999: 112-15; Deslauriers, 2006; Mayhew, 2009; Miller, 2013).⁶ Bu pasajda kullanılsa da burada ima edilen ve ileriki bölümlerde sıklıkla bahsi geçecek (bu yöneticilerin her birinin tekabül ettiği) farklı yönetim tarzları vardır: *politikē*, *basilikē*, *oikonomike/oikonomia*, *despotike/despoteia* (I.5.1254b3-13; III.6.1278b30-1279a15). Bunlar arasından *Politika*'yı doğru anlamak açısından en önemlisi *politikē* olup; bu bağlamdaki açılımı *politikē archē*'dir. Aristoteles, bu yönetici rollerinin niteliksel farklılığını savunurken aynı zamanda bunlara karşılık gelen yönetim

⁵Ayrıca bkz. *Pol.* I.3.1253b18-20 ve VII.2.1324b32. Aristoteles'in savunduğu tezden "farklılık tezi"; eleştirdiği tezden ise "aynılık tezi" diye bahsedilecektir.

⁶Kimi Aristoteles uzmanlarına göre, *Pol.* I'in ana argümanı *polis*'in doğal, insanın da siyasal bir hayvan (varlık) olduğudur. Bu görüştekiler için bkz. Deslauriers, 2006: 48, not 1. Türkçe literatürdeki çalışmalar da birinci kitabı genellikle bu minvalde yorumlamaktadır; bkz. Toku, 2009-10.

biçimlerinin de birbirinden niteliksel açıdan farklı olduğunu savunmuş olur. Bu makalede “siyasal yönetim” diye çevrilen *politikē archē*’yi (her ne kadar aralarında yakın bir ilişki olsa da) “siyasal rejim” diye çevrilen *politeia* ile karıştırmamak gerekir. İkinci bölümde ayrıntılı olarak ele alacağımız bu mesele, *Politika*’da merkezi öneme sahip rejimler tartışması ve özellikle de halen günümüz için geçerliliğini koruyan *politeia* (demokrasinin “doğru” biçimi) kavramı ile yakından ilgilidir. Bir Aristoteles uzmanının dediği gibi, “Aristoteles’in siyasal yönetim kavramı [*political rule*], yasaların üstünlüğü, liyakata dayalı dağıtıcı adalet ve yurttaşların yönetimde pay sahibi olması ile olan ilişkisinden ötürü onun siyaset felsefesinin takdire şayan taraflarından biridir” (Mayhew, 2009: 538).

Bu tartışmaya geçmeden önce bu makalede izlenen bir nevi Aristotelesçi yönetime dair bir açıklama yapmak yerinde olacaktır. Ancak bundan kasıt, Aristoteles’in muteber görüşler (*endoxa*) üzerinden yürüttüğü diyalektik yöntemden çok; *Pol. I.2*’de ifade ettiği akıl, söz (kelam) ve lisan anlamlarını içinde barındıran *logos*’un, insanın bir taraftan siyasallığı, diğer taraftan hak ve iyi arayışında kilit unsur olduğuna dair görüşüdür (1253a1-18).⁷ Buna göre, *polis* ile *logos* insan doğası veya gayesi üzerinden birbirine sıkı sıkıya bağlıdır (Trott, 2014).

Siyaset felsefesi ve siyaset düşünce tarihine çağdaş yaklaşımlar muhtelif ekollere ayrılmıştır. Doğal olarak Aristoteles’e veya genel olarak Antik Yunan siyasal düşüncesine dair çalışmalar bu farklı ekollerin izlerini taşır. Bu makale, bu ekollerden herhangi birini münhasıran takip etmekten ziyade onların makul yaklaşımlarından mümkün olduğunca faydalanmanın daha doğru olacağını varsayar. Siyaset düşünce tarihçiliği, incelediği nesnenin (düşünür, metin, kavram, söylem, dönem vb.) özgüllüğünü ve farkını öne çıkarırken, insan doğasının evrenselliğini dikkate alan siyaset felsefesi ekolü evrensel veya ortak olana vurgu yapar (Cartledge, 2009: 7). Siyaset düşünce tarihçiliği, geçmiş siyasal düşünürlere bir tarihçi hassasiyetiyle yaklaşır metin dışı bağlamı (yazarın biyografisi, ilgili dönemin edebi ve siyasal literatürü, tedavülde olan siyasal söylemleri, tarihsel koşulları vb.) öne çıkarırken; siyaset felsefesi ekolü, geçmiş düşünürlerle ve metinlere tarih üstü (*transhistorical*) bir açıdan yaklaşmaya çalışır. Birincisi, düşünürlerin içinde yaşadıkları toplumun özgül

⁷Aristoteles’in özellikle *Topikler*’de (*Topikon*) tartıştığı diyalektik yöntem, belli bir konuda birbirleriyle çelişen muteber görüşlerin (*endoxa*) bir nevi akıl süzgecinden geçirilmesidir. Nazari bilimlerde Aristoteles’in tartışmaya açtığı görüşler genellikle önceki veya çağdaş filozoflara aittir. Etik ve politika gibi ameli (*praxis*) ilgilendiren konularda ise şairlerin dizelerine ve halk arasında yaygın görüşlere de itibar eder; bkz. Spranzi, 2011.

meselelerine yönelik ürettikleri özgül yanıtlara odaklanırken; diğeri, metinlerde dile getirilen insana dair, kalıcı ve daim (*perennial*) meselelerin tartışmalarına odaklanır; ve yazarı kendinden daha iyi anlamaya çalışmadan önce onun gibi anlamaya çalışmak gerektiğinin altını çizer.⁸

Bu söylediklerimize somutluk kazandırmak için bu ekollerin belli başlı temsilcilerinden bahsetmek yerinde olacaktır. Çağdaş siyaset düşünce tarihçiliğinin önde gelen isimleri arasında John Pocock (d. 1924), Quentin Skinner (d. 1940) ve John Dunn'u (d. 1940) sayabiliriz.⁹ Cambridge Üniversitesi ile ilişkili olmaları nedeniyle, aralarındaki düşünsel ayrılıklara rağmen, "Cambridge Okulu" (*Cambridge School*) diye bilinen bu ekol metinlerin anlamını tarihsel bağlamı dikkate alarak yeniden ortaya çıkarmayı amaçlar (Cartledge, 2009: 1-11). İncelenen nesne; bir yandan çağdaşlarıyla, diğer yandan günümüzle karşılaştırılır.¹⁰ Bu ekolden olmasa da bu ekolle eleştirel bir diyalog kuran Paul A. Rahe (d. 1948) ise siyaset felsefesi ekolüne daha yakın bir isimdir.

Düşünce tarihçiliğine karşı siyaset felsefesini savunanların başında Alman kökenli Amerikalı siyaset felsefecisi Leo Strauss (1899-1973) ve onun etrafında şekillenen Straussçu (*Straussian*) ekol gelmektedir.¹¹ Bu ekole dair

⁸Felsefi yaklaşımın savunusu için bkz. Strauss, 1989: 207-12. İki ekol arasındaki yukarıda ifade edilen yöntem farkları için bkz. King, 1983: 211-315.

⁹Bu ekol kendinden önce gelen "kavramlar ve kurumlar" (*Ideas and Institutions*) geleneğinin kısmi eleştirisi üzerine kurulmuştur; bkz. Adcock ve Bevir, 2007: 210-13, 228-32. Türkiye'de de uzun süre okutulmuş olan George H. Sabine'in *A History of Political Theory* (1973; ilk baskı, 1937) kitabı bu eski geleneği temsil eder. Leo Strauss'un eleştirdiği siyaset düşünce tarihçilerinin başında Sabine gelmektedir (a.g.e.: 218; Strauss, 1954). Diğer yandan, çağdaş siyaset düşünce tarihçiliğinin kendi içinde de ülkelere göre şekillenmiş alt türler mevcuttur ki bunlardan önemli bir tanesi Reinhart Koselleck'in (1923-2006) gelişimine katkıda bulunduğu Alman *Begriffsgeschichte* (Kavramlar Tarihi) ekolüdür; bkz. Richter, 1995; Hampsher-Monk, Tilmans ve van Vree, 1998; Castiglione ve Hampsher-Monk, 2001.

¹⁰Paul Cartledge'in *Ancient Greek Political Thought in Practice* (2009) kitabı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları'nca çevrilmiştir (Cartledge, 2013). Maalesef bu çeviri oldukça sorunludur.

¹¹Şüphesiz çağdaş siyaset kuramında başka ekoller de mevcuttur. Ancak bizi burada ilgilendiren, "güncelin" teorisine yönelik ekollerden çok, geçmiş düşünürlerin yorumlanmasına önem veren siyaset felsefesi ve siyaset düşünce tarihçiliğidir. Bu iki kategoriye tam sığmayacak Eric Voegelin, Hannah Arendt ve Sheldon Wolin ("Berkeley Ekolü") gibi siyaset düşünce tarihçiliği ile siyaset felsefesinin kesişim kümesinde olanlar da vardır. Söz konusu iki ekolün, bir yandan birbirleriyle, diğer yandan diğer ekollerle ve daha genel olarak da ampirik siyaset bilimi ile eleştirel ilişkisi için bkz. Gunnell, 1993; Ball, 2001; Adcock ve Bevir, 2007.

Batı'da (özellikle ekolün en yaygın olduğu ABD'de) ve ülkemizde, gerek bu ekole olumlu bakanlar gerek eleştirmenleri arasında muhtelif görüşler olsa da; bizi burada ilgilendiren yanı, birçok eleştirmenin gözden kaçırdığı ve birçok sempatanının dikkat çekmeye çalıştığı, insana dair “meselelerin” önceliği ve kalıcılığı tezidir.¹² 1920'lerin sonu ve 30'ların başında Martin Heidegger'in derslerini takip eden Strauss ve yakın dostu Jacob Klein (1899-1978) gibi düşünürler, Platon ve Aristoteles'i, sonradan ortaya çıkan düşünsel geleneklerden bağımsız ele alarak; metnin, yazarının perspektifinden yorumlanması gerektiğini savunmuşlardır. Heidegger, bu “yıkımcı” hermenötik metodu (*Destruktion*), Aristoteles'in siyaset felsefesi dışındaki (özellikle fizik ve metafizik) eserlerine uygularken; Strauss ve öğrencileri Aristoteles'in siyaset felsefesine uygulamıştır (Velkley, 2011: 5-7).¹³

Bu makale, bu iki ekol arasında halen devam etmekte olan entelektüel tartışmada taraf tutmak yerine her ikisinden de istifade etmenin daha doğru olacağı görüşünden hareket eder.¹⁴ Makalenin *Politika*'nın Batı düşünce tarihinde alımlanmasına dair birinci bölümü, siyaset düşünce tarihçiliği literatüründen faydalanır.¹⁵ *Politika*'da “siyasal yönetim” kavramının anlaşılmasına dair ikinci ve üçüncü bölümler ise, siyaset felsefesi ekolünün yaptığı gibi metnin mümkün mertebeye geleneğin taşıdığı tortulardan bağımsız olarak, öncelikle yazarın perspektifinden yorumlanması gerektiği düşüncesine dayanır. Ancak bunu yaparken çevirinin kısmen bir yorumlama faaliyeti olduğunu unutmamak gerektiğini kabul eder.

Çeviri, farklı bir dilde ifade edilen düşüncenin kendi dilimizde anlamlı bir hale getirilmesidir. Bunun için hem kaynak dil ve bağlamın hem de hedef dil ve bağlamın inceliklerinin yanında yazarın ve metnin kendi perspektifine de ihtimam göstermeli ve her ikisine de mümkün olduğunca bütünsel

¹²İnsana dair soru veya meselenin “yanıtlara” önceliği tezi, felsefenin dogmatik düşünceden (*doxa*) farkını savunur; ve felsefe ve sosyal bilimleri de etki altına alan bilimsel pozitivizmi eleştirir. Meselelerin kalıcılığı tezi ise Yeniçağda açığa çıkan “tarihselciliğin” felsefenin ulaşmayı hedeflediği hakikat ile kurduğu ilişkiyi sorgular. Strauss'un Hegel ile başlayan “tarihselciliğe” yönelttiği eleştiri için bkz. Strauss, 1953: 9-26. “Radikal tarihselcilik” adı altında ismini anmadan Heidegger'e yönelttiği eleştiri için bkz. a.g.e.: 26-32. Aşağıda bu konuya döneceğiz.

¹³Heidegger bu yaklaşımı “söküm” (*Abbau*) diye de adlandırır ve “yeniden inşa”dan (*Rückbau*) söz eder; bkz. Moran, 1994.

¹⁴Bu iki ekol arasında halen devam eden yöntem tartışması için bkz. Major, 2005.

¹⁵Bu ekolden özellikle Rönesans tarihçisi Nicolai Rubinstein (1911-2002) ve Aydınlanma üzerine çalışmaları ile tanınan James Schmidt'in makalelerinden istifade edeceğiz.

yaklaşmalıdır. Bir diğer ifadeyle, metni ve yazarı Hegelci “zamanın ruhu” bakış açısından değerlendirme tuzağına düşmemek gerekir. Çağdaş felsefede çeviri/yorum meselesiyle ilgilenenlerin başında Heidegger'in bir diğer mümtaz öğrencisi Hans-Georg Gadamer (1900-2002) ve onun Alman geleneğinden devraldığı hermenötik (yorumsama) yöntemi gelmektedir.¹⁶ Bu makale, hermenötik yöntemi tamamen benimsemese de, modern hermenötüğün kurucusu Friedrich Schleiermacher'in (1768-1834) farklı bir dilde yazılmış bir metni ve özellikle de iyi yazılmış bir metni anlamının zorluklarına dair uyarılarına kulak vermek gerektiğine inanır.

1. *Politika*'nın Batı siyasal düşünce tarihindeki yeri

Helenistik dönemde Aristoteles'in diğer bazı eserleri gibi *Politika* da Aristotelesçi okul (Peripatos) dışında pek bilinmez (Lord, 1986: 141). Bunun bir sebebi eserlerin bu dönemde dolaşımında olmaması iken; diğer bir nedeni ise, siyasal bir örgütlenme biçimi olarak *polis*'in ortaya çıkan imparatorluk ve krallıkların gölgesi altında kalmış olmasıdır (Schmidt, 1986: 298; Rowe, 2000: 390-91). M.Ö. 1. yüzyılda tekrar gün yüzüne çıkan Aristoteles'in eserleri Romalı kumandan Sulla tarafından Atina'dan Roma'ya getirilir; ve Aristoteles külliyyatının ilk edisyonu burada Rodoslu Andronikos tarafından hazırlanır. Ancak, *Politika* Roma döneminde de pek ilgi görmez ve uzun bir süreliğine

¹⁶Gadamer gibi Strauss da yorumlama faaliyetini ciddiye alır. Aralarındaki dostane ilişkiye rağmen ele aldıkları konulara dair kısmi fikir birliği olduğu gibi ciddi bir fikir ayrılığında da söz etmek mümkündür. Aralarındaki temel farkı, Strauss'un Gadamer'e mektubunda değindiği şu ifadede aramalıdır: “Still I cannot accept a theory of hermeneutics which does not bring out more emphatically than yours the essentially ministerial element of interpretation proper which is concerned with understanding the thought of someone else as he meant it”; bkz. Strauss ve Gadamer, 1978: 11. Strauss şunu demek istemektedir: Yorumlama faaliyeti, “anlama” amacına (yazarın metinde iletmeye çalıştığı düşünceyi kendisinin niyet ettiği gibi anlamak) yönelik “yardımcı” bir araç (*ministerial*) olarak görülmelidir. Strauss, Gadamer'in yorumlama ile anlama faaliyetini yeterince iyi ayırt etmemesini eleştirir. Strauss ve Gadamer arasındaki bu yöntemsel fark bize çağdaş felsefedeki dil ve düşünce (veya “dünya”) ilişkisi meselesinde Gadamer'in Heidegger ve Wittgenstein'a daha yakın durduğunu gösterir. Diğer yandan, Gadamer “hermenötüğün en önemli meselesi” diye tanımladığı “yazarın niyeti” meselesinde Strauss ile hemfikir olduğunu dile getirmiştir; bkz. Gadamer, 2004: 191 ve 1996: 182. “Yazarı kendini anladığından daha iyi anlama” iddiasının tarihçesi ve farklı yorumları için bkz. Bollnow, 1979.

tekrar kayıplara karışır (Schmidt, 1986: 298). Bu durum hem Batı Avrupa hem de İslam Dünyası için geçerlidir.¹⁷

12. yüzyılda Batı Avrupalı düşünürler arasında Aristoteles'e ilgi artmaya başlamıştır. Bu dönemde *Etik* ve *Politika* dışındaki eserlerin büyük bir bölümü Latinceye çevrilir. Aristoteles'e yönelik bu ilginin artması genel olarak bilimsel çalışmaları da olumlu etkilemiş olacak ki, kimi çağdaş tarihçiler bu dönemden "On İkinci Yüzyıl Rönesansı" diye bahseder (Haskins, 1927). Bu ilmi canlanışta Endülüs veya Sicilya üzerinden İslam alimlerinin çalışmalarına erişimin önemli katkısı olduğu bilinmektedir (Haskins, 1927: 278-302).¹⁸ 12. yüzyılda *Politika* henüz gün ışığına çıkmamış olsa da Aristoteles'in siyaset düşüncelerine değinen düşünürler olmuştur (Nederman, 1991).¹⁹

Politika'nın el yazmaları 13. yüzyılda Bizans'tan Batı Avrupa'ya getirilmiş ve 1260 civarında bir Dominikan rahibi olan William Moerbeke tarafından Latinceye çevrilmiştir (Dod, 1982: 62-4).²⁰ Bu çevirinin ardından birçok Ortaçağ düşünürü *Politika*'yı açıklamak için üzerine şerh yazmıştır. Bunlardan ilki, 1265 tarihli Büyük Albert'in şerhidir (Dubabin, 1982: 724-25). Moerbeke'den bu eserin çevrilmesini bizzat istediği sanılan, ve yine Dominikan rahibi olan, Aquinolu Thomas'ın, *Politika*'ya yazmaya başladığı şerh ise, öğrencisi Auvergneli Peter tarafından tamamlanmıştır (Aquinas, 2007). 12. yüzyıl sonları ve 13. yüzyıl boyunca Guy Rimini, Walter Burley, Nicole Oresme ve John Buridan gibi düşünürler tarafından da yazılmış şerhler

¹⁷Ancak, 12. yüzyılda Bizanslı alim Michael Ephesus'un yazılarından kitabın Bizans'ta mevcut olduğu anlaşılmaktadır. *Politika*'nın bu dönemde İslam coğrafyasında mevcut olup olmadığı ise tartışmalıdır. Bu konudaki yaygın görüş olumsuz da olsa kimilerine göre, kısmen çevrilmiş veya en azından kısmi bir özetinin var olması ihtimal dahilinde sayılmalıdır (Pines, 1986).

¹⁸Ancak Batı Avrupalılar, Aristoteles'i Arapçadan olduğu kadar doğrudan Yunancadan da okumuş ve çevirmişlerdir (Dod, 1982: 52).

¹⁹Aristotelesçi motiflerin görüldüğü metinlerin başında John Salisbury'nin *Policraticus* (1159) eseri gelir (Nederman, 1991: 190). Cary J. Nederman, Walter Ullmann gibi bazı Ortaçağ siyaset düşüncesi tarihçilerinin on üçüncü yüzyılda *Politika* ve *Etik*'in çevrilmesiyle Batı Avrupa'da bir "düşünsel devrim" başladığı görüşüne itiraz etmektedir. Nederman'a göre daha erken dönem Ortaçağ metinlerden on ikinci yüzyıla aktarılmış Aristotelesçi siyasal görüşler dolaşımdadır. Dolayısıyla Nederman, Aristoteles'in geç Ortaçağ'daki etkisine değil, bu etkinin 13. yüzyıl ortalarında birdenbire ortaya çıkmış olduğu düşüncesine karşı çıkmaktadır.

²⁰Bu çevirinin göze çarpan en önemli özelliği fazlasıyla sözcüğü sözcüğüne (*literal*) olması; ve bu nedenle yer yer anlaşılma özelliği oluşudur. *Etik* ise 12. yüzyıl sonları ve 13. yüzyıl başlarında kısmen; 1246 civarında ise tümünden Robert Grosseteste tarafından Latinceye çevrilmiştir (Dod, 1982: 61).

mevcuttur (Dunbabin, 1982). Moerbeke'nin Latince çevirisi 15. yüzyıla kadar birçok yazar tarafından kullanılmıştır.²¹

Politika'nın Latince dışında ilk yerel dilde (*vernacular*) çevirisi 14. yüzyıl başlarında (yak. 1305) Fransızcaya olur. Moerbeke'nin Latince edisyonundan Pierre de Paris tarafından yapılmış bu çevirisi günümüzde mevcut değildir (Babbitt, 1985: 8, not 60). Bundan sonraki çeviri teşebbüsü ise Norman kökenli Fransız rahip ve aynı zamanda önemli bir Ortaçağ alimi olan Nicole Oresme tarafından, danışmanı olduğu Fransa kralı 5. Charles'in (1338-80) isteği üzerine, yapılmıştır (Babbitt, 1985). *Politika*'yla beraber Aristoteles'in başka eserlerini de içeren bu çeviri projesi, bilgiye ve eğitime verdiği önemle tanınan Charles ile danışmanı arasındaki yakın ilişkiyi somutlaştırırken; aynı zamanda düşünce ve eylemi birleştiren tarihsel bir örnek olarak da karşımıza çıkmaktadır. "Bilge" lakaplı Charles, Latinceyi iyi bilmesine rağmen, gerek Moerbeke çevirisinin güçlüğü gerekse diğer soyluların da Aristoteles'i okuyabilmeleri için böyle bir talepte bulunmuştur (a.g.e.: 8). Oresme'nin *Livre de Politiques* (1371) adlı çevirisi, çeviri açısından genel olarak başarılı bir çalışma olarak değerlendirilir (a.g.e.: 9-10, 31). Çeviri, yer yer oldukça uzun haşiyeler (açıklama ve yorum) ve *Politika*'nın önceki şerhlerine (örneğin, Albertus Magnus) referanslar ve itirazlar da içerir (a.g.e.: 10-3). Oresme, asıl metne sadık kalarak anlaşılır olmayı başarmış; tam karşılığı olmayan Yunanca sözcükler için de yüzlerce yeni sözcük türeterek Fransızcanın gelişimine; ve dolaylı olarak da bu dönemde şekillenmekte olan ulus bilincine ciddi katkıda bulunmuştur.²²

Oresme, Aristoteles'i sadece çevirmekle kalmamış, aynı zamanda onu yorumlayarak dönemine uyarlamıştır. Bu yeniliklerden en göze çarpanı, Aristoteles'in nüfus ve alan açısından sınırlı tuttuğu ve insan yaşamı için en ideal birliktelik olarak gördüğü *polis*'i daha büyük bir ölçüğe uyarlamasıdır.²³ Oresme'ye göre, *Politika*'nın birinci kitabında (1252a5-6, 1252b28) *polis* için kullanılan; Latin çeviri ve şerhlerde *communitas perfecta* diye ifade edilen tanımlama—diğer toplulukları kapsayan, "en üstün" (*kuriōtatē*), "en mükemmel ve nihai" (*teleios*) topluluk (*koinonia*)—pekala şehirlerden oluşan bir ulus veya

²¹Rubinstein, Moerbeke'nin çevirisinde yaptığı bir tercihin *Politika*'nın Batı siyasal tarihindeki "cumhuriyetçi" okumanın önünü açtığını iddia etmiştir (1990: 42). Bu konuyu bir sonraki bölümün sonunda ele alacağız.

²²Bu dönemde Fransa ile İngiltere arasında Yüzyıl Savaşları (1337-1453) devam etmektedir. Bu savaş bilindiği gibi her iki ülkede de ulus bilincinin şekillenmesine vesile olmuştur.

²³Bunu daha önce Aquinolu Thomas ve Padova'lı Marsilius'da da görürüz. Bu, Farabi için de geçerlidir.

(ulusal) krallık (*regnum*) için de geçerli olabilir. Ancak farklı dillerden oluşan bir imparatorluk Aristoteles'in ideal gördüğü bu doğal birlik olmaya yatkın değildir.²⁴ Bu sayede Oresme, Fransa krallığının bütünlüğünü tehdit etmemiş; aksine bir taraftan Kutsal Roma İmparatorluğu'nun, diğer taraftan Papalık'ın iç işlerine müdahalesine karşı çıkmış; feodal soyluların da yerel hakimiyet iddialarını gayri-meşrulaştırmış; ve böylelikle Fransız ulus-devlet ve egemenlik teori ve pratiğinin gelişimine katkıda bulunmuştur (Babbitt, 1985: 33-68, 148).

Avrupa Rönesans'ı bir taraftan "ruhsuz" Skolastik düşünceye, bunu benimseyen Kilise'ye ve Kilise'nin savunucusu olduğu resmi Hristiyanlık yorumuna karşı çıkış; dolayısıyla da Skolastik ekolün önemseydiği ilahiyat ve mantık ilimlerine karşı ilginin azalması; diğer taraftan bu entelektüel geleneğin yerine Eski Yunan ve Roma mirasına ilginin yeniden doğması ile bilinir. Bu kültürel yeniden doğuşun öncüleri, Kilise öncesi Hristiyanlığın kaynak metinlerine ilgi duydukları gibi, Hristiyanlık öncesi Eski Yunan ve Roma mirasında insanı ve genel olarak dünyevi kaygı ve uğraşları ön plana çıkaran retorik, dilbilim, gramer, şiir, edebiyat, tarih ve etik gibi alanlara da ilgi duymuş; şair ve hatiplere ve özellikle de Cicero'ya yönelmişlerdir.

Skolastik ilahiyat ve mantığın Aristotelesçi olması sebebiyle, Rönesans aydınlarının Platon'a yöneldiğine dair yaygın bir kanaat vardır.²⁵ Ancak gözden düşen aslında Aristoteles'ten ziyade Skolastik Aristotelesçilik olmuştur. Nitekim, çağdaş Rönesans tarihçileri bir Rönesans/Hümanist Aristotelesçilik ekol veya ekollerinden söz ederler (Soudek, 1964; Schmitt, 1983a, 1983b). Yaklaşık 1350-1650 arası diye belirleyebileceğimiz Avrupa Rönesans'ı boyunca Aristoteles'in eserlerine yapılan şerhlerin sayısı başka tarihsel dönemlere oranla çok daha fazladır (Kuhn, 2009). Bu yoğun ilgide sayıları ve öğrenci nüfusları gitgide artan üniversitelerin, müfredatlarında Aristoteles'e geniş yer vermelerinin rolü de olsa gerek (a.g.e.). Bu dönemde Aristoteles'in *Poetika*, *Retorik* ve *Etik*'i daha ön planda olsa da, *Politika*'sı da ihmal edilmemiştir (Tuck, 1981: 44-5; Backes, 2010: 51-6; Langer, 2002).

Charles B. Schmitt (1983b: 23), Hümanist Aristotelesçilik'in öncülünden farklarını şöyle açıklar: (1) Yunanca metinlerin kendileri veya en azından bazı önemli kısımları ele alınıp, bunların anlaşılmasına gayret edilmiş; (2)

²⁴Dante Alighieri (1265-1321) evrensel bir dünya devleti olarak gördüğü (Kutsal Roma) İmparatorluğu'nun insan için ideal olduğunu savunmasıyla, Aristoteles'e yönelen bu dönem düşünürleri arasında istisnai bir örnek olmuştur.

²⁵Bu kanaatin doğmasında Rönesans'ın babası sayılan Petrarch'ın Aristotelesçi Skolastik düşünceye karşı eleştirileri; ve Medici ailesinin desteklediği Floransalı hümanist Marsilio Ficino'nun (1433-94) Platon külliyyatının Latinceye çevirisi (*Opera Omnia*) ve öncülük ettiği Neo-Platoncu okulun varlığı etkili olmuştur.

Aristoteles'in daha zarif bir Latinceye çevirme çabası gösterilmiş; (3) Aristoteles'in sözcüklerinin arkasında yatan anlama ulaşabilmek için bu konularda şerh yazmış olan eski çağ yazarlarına daha fazla rağbet edilmiş; (4) Ahlak felsefesi üzerine eserlere daha fazla önem verilmiş; (5) Aristoteles'in metnine geri dönme eğilimi, Aristotelesçi bir ortamda ortaya çıkan ama Aristoteles külliyatında yeri olmayan birçok tipik Ortaçağ felsefi doktrininin reddine yol açmıştır. Kısacası, Aristoteles'e ilgi duyan Hümanistler, Aristoteles'i çeviri ve şerhleri ile Ortaçağ versiyonundan sıyrıp Yunanca aslına yaklaştırmayı hedeflemişlerdir.

Aristoteles'in *Etik* ve *Politika*'sına yönelik ilgi geç Orta ve erken Yeniçağ'da "karma rejim" diye de bilinen "cumhuriyetçi" *politeia* idealini canlandırmıştır (Viroli, 1992: 30-53). Karma rejim modeli Aquinolu Thomas da dahil olmak üzere birçok yazar tarafından savunulmuştur (Blythe, 1992). Bunların başında *Defensor Pacis*'in (Barış Savunucusu) (1324) yazarı Padualı Marsilius gelir. Marsilius, Rönesans Aristotelesçiliği bakımından önemli bir İtalyan şehri olan Padua'da doğmuş; ve Aristoteles'in öğretilerinin kabul gördüğü Paris Üniversitesi'nde eğitim görmüştür. *Politika*'nın Moerbeke tarafından yapılan Latince çevirisini kullanan Marsilius, siyasette Hristiyanlık öğretilerinden bağımsız, seküler bir yaklaşımı savunmuş; tezlerini *Politika*'da ele alınan monarşi, aristokrasi ve demokrasi rejimleri üzerinden ortaya koymuştur (Rubinstein, 2004). Papalık karşısında seküler otoritenin başı olarak Kutsal Roma İmparatoru'nun siyasal bağımsızlığını; ve İmparatorun Kuzey İtalya üzerindeki hükümranlık iddiasını savunmuştur.

Politika'da ele alınan konular, Venedik ve Floransa gibi Rönesans İtalya'sının önde gelen şehir devletlerinin aydınları arasında rağbet görmüştür (Pocock, 1975). Kimisi, Aristoteles'in karma rejim öğretilerini, özgürlüğe ve yönetilenlerin rızasına dayanan ama aynı zamanda seçimle iş başına gelen aristokratik bir azınlığın (*nobiles et generosi*) yönetimde olduğu ve bu nedenle bir istikrar timsali olan Venedik siyasal rejimine benzetirken; kimileri de yine bu öğretilerle ilgili "orta sınıf" ve "ortak iyi" gibi düşünceleri benimsemiştir (Rubinstein, 1991: 37-41). İtalyan Rönesansı'nın önemli bir aydını olan Leonardo Bruni Aretino (1370-1444) hem *Nikomakhos'a Etik*'i (1416-17) hem *Politika*'yı (1438) Yunanca aslından Latinceye başarılı bir şekilde çevirmiş ve her biri için birer de şerh yazmıştır.²⁶

²⁶Bruni, meşhur Bizanslı diplomat ve eğitimci Manuel Chrysoloras'ın (yak. 1350-1415) ilk ve en parlak öğrencilerindendir. Chrysoloras, yine Bruni'nin hocası ve İtalyan humanistlerinin önde gelenlerinden olan Coluccio Salutati'nin (1331-1406) davetiyle İstanbul'dan Salutati'nin rektörü olduğu Floransa Üniversitesi'ne gelir ve burada 1397-1400 yılları arasında Yunanca dersleri verir. Daha sonra diğer İtalyan şehirlerini

Platon'un bazı diyalogları da dahil olmak üzere birçok Antik Çağ eseri çevirmiş olan Brunı, çevirilerini bir metoda göre yapmakla kalmayıp, doğru bir çevirinin nasıl olması gerektiğine dair bir de makale (*De interpretatione recta* [1424/26]) kaleme alarak çeviriye verdiği önemi göstermiştir (Bruni, 1992).²⁷ Brunı bu makalesinde *Etik* çevirisine eklediği giriş yazısında *Etik*'in önceki Latince çevirilerinin kusurlarını gösterip bunları nasıl düzelttiğini açıklamış; ve bu eleştirel yaklaşımının kimilerince "sert" bulunduğunu ve tepki topladığını hatırlatmıştır. Bu kimseler, önceki çevirmenlerin hataları olsa da çevirilerini iyi niyetle ve ellerinden geldiğince doğru yapmaya çalışmış olduklarını; ve bu nedenle eleştiriyi değil övgüyü hak ettiklerini öne sürmüşlerdir. Brunı, eleştirilerinin şahısların kişiliğine yönelik olmadığını; ve hiddetinin Aristoteles'in eserlerine duyduğu saygıdan kaynaklandığını belirtmiştir: "Herhangi bir resimden çok daha zekice ve ince bir şekilde yapılmış Aristoteles'in kitaplarına gereken değerin verilmediğini görünce, sanki ruhum çarmıha gerilmiş gibi hissettim ve bu durumdan oldukça müteessir oldum" (a.g.e.: 82).²⁸ Brunı, bu tepkilere yanıt olarak kurguladığı makalesinde doğru çeviri yapmanın nasıl zorlu bir iş olduğunu hatırlatıp; iyi bir çevirmende ne gibi özellikler olması gerektiğini; ve çevirmenin çeviriye nasıl yaklaşması gerektiğini uzun uzadıya anlatır. Özetle diyebiliriz ki, Brunı çeviriye metnin aslını yazmak kadar ciddi bir iş olarak görmüş ve çevirilerine büyük bir sanatçı edasıyla yaklaşmıştır.

Politika'ya karşı ilginin özellikle 16. yüzyılın ikinci yarısında arttığı görülür (Soudek, 1964: 44, 46-57). Bunun bir örneği, *Politika*'nın Yunancadan Fransızcaya doğrudan çevirisini yapan ve geç Fransız Rönesansı'nın önemli bir temsilcisi olan hümanist alim ve hukukçu Louis Le Roy de Coutances (1510-77) olmuştur. Le Roy da Oresme gibi aktif siyasal yaşam ile felsefi bir hayatın kesiştiği bir noktada bulmuştur kendisini. Dönemi, hem iç hem dış politika açısından çalkantılı geçmiştir. Bir taraftan Fransa krallığının Habsburg Hanedanlığı ile giriştiği İtalyan Savaşları'nın son perdesi (1551-59) ve savaş sonunda uğradığı ağır kayıplara; diğer taraftan Protestanlığın (Huguenotlar) yayılması ve bundan kaynaklanan "Din Savaşları" diye bilinen iç çatışmalara

---

de dolaşıp dersler vermeye devam eden Chrysoloras, Rönensansın gelişimine bu sayede büyük katkısı olmuştur (Hankins, 2003: 243-93; Botley, 2004: 6-13).

²⁷Bitmemiş olan bu makale zamanında basılmamıştır; ancak el yazması olarak dolaşımda kalmıştır.

²⁸Brunı'nın Aristoteles'in yaşamı ve eserlerini anlatan bir de biyografisi vardır. Ingemar Düring, bu biyografiyi Ortaçağ öncüllerine kıyasla oldukça başarılı bulmakla kalmaz, Brunı'nın Aristoteles'i bir yazar olarak değerlendirmesinin dönemine kıyasla çok ileride olduğu tespitini yapar (1957: 178).

şahit olmuştur. Le Roy, iç barış ve düzenin tesisine katkı sağlamak ve bu yönde kamuoyu oluşturmak için yazdığı siyasal yazılarda Aristoteles'in *Politika*'sının beşinci kitabına dayanarak iç çatışmanın nedenlerine değinmiştir (Gundersheimer, 1966: 20-1). 1568'de uzun bir şerhle beraber meşhur Fransızca çevirisini yayınlamış; ve 1572'de, Catherine de Medici'nin Fransız Sarayında etkin olduğu ve Huguenotlara yönelik Aziz Bartholomew katliamının yaşandığı yıl, Kraliyet Yunanca Profesörü görevine atanmıştır (a.g.e.: 21-2).²⁹

Le Roy'un çeviri ve şerhi erken modern dönem siyaset düşüncesi üzerinde oldukça etkili olmuştur (Tuck, 1981: 44). Bu, Fransa için olduğu gibi kısa bir süre içinde İngilizce çevirisinin de yapılması ile İngiltere için de geçerlidir. Bir çağdaş yorumcuya göre, başka hiçbir şey yayınlamamış olsaydı bile, Le Roy'un *Politika* çevirisi erken modern siyasal teorisi üzerinde tesirli olmak için yeterdi (Gundersheimer, 1966: 47). Le Roy'un çevirisi çeviri açısından oldukça başarılıdır; zira Le Roy çevirisine Bruni gibi metodik yaklaşmış; ve dilde zarafetten önce asıl metne sadakate dikkat etmiş; Aristoteles'in eksiltili (mahzuf) ve muğlak olduğu yerlerde çevirisi ile metne kendi yorumunu katmaktan imtina etmiştir (a.g.e.: 48). James Schmidt (1986: 319); Le Roy'un, *Politika*'nın antik dünyasının içinde yaşadığı modern dönemden farklı olduğunun, Bruni'ye göre, daha bilincinde olduğunu; ancak *Politika*'nın dönemine dair söyleyecek önemli şeyler olduğu inancında ondan hiç de aşağı kalmadığı değerlendirmesini yapar.

Politika'nın ilk İngilizce çevirisi 1598'de Londra'da *Aristotles Politiques, or Discourses of Government* ismiyle Adam Islip tarafından yayınlanmıştır (Melehy, 2010: 243). Gerçek kimliği halen bilinmeyen "I.D." kısaltmalı çevirmen, çevirisini Louis Le Roy'un meşhur Fransızca çevirisinin ikinci baskısından (1576) yaptığını belirtmiştir (Gundersheimer, 1966: 21, 149). Yunancadan İngilizceye ilk doğrudan çeviriyi ise William Ellis 18. yüzyılın sonlarına doğru *Treatise on Government* (London, 1776) başlığıyla yapmıştır. 17. yüzyılın ilk yarısında gelişen ve başlıca temsilcisinin John Milton olduğu İngiliz cumhuriyetçiliği Cicero kadar Aristoteles'ten de beslenmiştir (Pocock, 1975; Rahe, 2008).

²⁹Le Roy, ayrıca, Aristoteles'in *Etik ve Ruh Üzerine*'si ile Platon'un *Devlet, Şölen ve Timaeus*'unun da çevirisini yapmıştır (Gundersheimer, 1966: 17). *De la Vicissitude* (1575) adlı tarih ve siyaset üzerine önemli bir çalışması da vardır. Le Roy'un *Politika* çevirisinin ilk edisyonu, Isocrates ve Xenophon'dan çeviriler de ihtiva eder. Bu kısmı kral Charles IX'e; *Politika* kısmı ise kralın küçük kardeşi Anjou Düku Francis'e; 1576'da düzeltilmiş ikinci edisyonu da bir sonraki genç kral Henry III'e adanmıştır (a.g.e.: 47).

Bu tespiti aslında bizzat Thomas Hobbes *Leviathan*'da (1651) yapar. Aristoteles'in *Politika*'sını siyasal yönetimin ilkelerine aykırı, *Etik*'ini de cahilce bulan Hobbes, üniversitelerde rağbet gören Aristoteles'in siyaset felsefesinden yalan yanlış şeyler öğretilmesinden şikayet eder (Hobbes, 1994: 457, 465-66). "Skolastiklerin" yaydığı bu yanlışlardan biri halk yönetimi dışındaki rejimlerin tiranlık olduğu; bir ikincisi de iyi bir devlette insanların değil yasaların yönetimde olmasıdır. Hobbes, İngiliz İç Savaşını (1642-51) anlattığı *Behemoth or the Long Parliament* (1679/1682) eserinde, savaşın başlıca sorumlusu olarak üniversitelerde Yunanca ve Latince'nin öğretilmesiyle Aristoteles ve Cicero dahil olmak üzere klasik döneme ait siyasal düşüncelerin yaygınlaşmasını gösterir (Dzelzainis, 1995: 3-4). Hobbes'un kendisini Aristoteles'in yerine ikame etme çabalarına rağmen Aristoteles'e ilgi Batıda sona ermemiş; *Politika* birçok Avrupa diline çevrilmeye devam etmiş ve üzerine şerhler yazılmıştır. Son iki yüz yılda *Politika*'nın sadece İngilizceye yirmiden fazla kısmen veya tamamen çevirisi yapılmıştır. Çağdaş siyaset ve ahlak felsefesinde de halen bir ilgi odağı olmaya devam etmesi *Politika*'nın kalıcı öneminin en açık göstergesidir.³⁰

2. *Politika*'da "siyasal yönetim" (*politikē archē*) ve "siyasal rejim" (*politeia*)

Politika'nın girişi (I.1) bize sadece birinci kitaba dair değil eserin geneli hakkında önemli ipuçları sunar. Aristoteles burada eserin tümünde irdeleyeceği önemli bir meseleyi ortaya koymuş ve buna dair görüşünü kısaca ifade etmiştir. *Politika*'nın geri kalanında Aristoteles'in bu meseleye sıklıkla döndüğünü ve buna dair görüşünü geliştirdiğini görürüz. Bu kritik mesele; *politikē koninonia* (siyasal ortaklık) diye nitelendirdiği *polis*'in; ve *polis*'e uygun yönetim (*politikē archē*) ve yöneticinin (*politikos*) mahiyetidir.³¹ Tartışılmaya değer bu mesele, Aristoteles bu bağlamda açıkça böyle demese de, bunların "ne olduğu"dur (*ti*

³⁰*Politika*'nın Batı düşünce tarihindeki yeri hakkında daha detaylı bilgi için bkz. Bien, 1990; Horn ve Neschke-Hentschke, 2008.

³¹*Polis* (site/kent/şehir/devlet/şehir-devleti) sözcüğünün çevirisi Avrupa dillerinde olduğu gibi Türkçede de sorun teşkil eder. Bu, büyük ölçüde, "polis" ile kastedilenin nüfus ve yüzölçümü açısından küçük ölçekli bir siyasal örgütlenme olmasından kaynaklanır. *Polis*'in türevlerinin başlıcaları şunlardır: *politēs* (yurttaş), *politeuma* (yurttaş topluluğu), *politeia* ([siyasal] rejim), *politika* (siyaset/politika), *politikē* (siyasal olan), *politikos* (siyasal yönetici). *Politikos* ve *politikē* sözcükleri "siyasal" anlamına gelen aynı sıfatın (*politik-*) eril ve dişil halleridir. Nötr hali ise *politikon* olup; bunun çoğulu *politika* (siyasal şeyler), aynı zamanda Aristoteles'in eserine verilen isimdir.

esti).³² Aristoteles'e göre bu kavramların açıklamaya çalıştığı gerçekliklerin her birinin özgül nitelikleri vardır. "Neye göre özgül?" sorusunun kısa yanıtı, "muhtelif ortaklık, yönetim ve yönetici biçimlerine göre" olacaktır.

Bu sorunun ayrıntılı incelemesine geçmeden önce makalenin girişinde bahsettiğimiz çeviri meselesine kısaca değinmek yerinde olacaktır. Her filozofta olduğu gibi Aristoteles'in siyaset felsefesinin doğru anlaşılabilmesi için kullandığı terminolojinin birbirleriyle ilişkilerine dikkat etmek gerekir. Düşünürlerin kullandığı kavramlar ve bu kavramların açıklamaya çalıştığı gerçeklikler sadece birbirleriyle değil kendi içlerinde de ilintilidir. Diğer bir ifadeyle, düşünürler anlamaya ve anlatmaya çalıştıkları karmaşık gerçekliği ancak bir kavram ağı ile açıklayabilirler. Çeviri söz konusu olduğunda bu kavram ağına nüfuz etmek daha da zorlaşır. Örneğin, sadece Türkçe değil Yunanca ile etimolojik bağı olan Avrupa dillerinde bile *polis* ve türevleri arasındaki kavramsal ilişkiler ağını açığa çıkarmak kolay bir iş değildir (Barker, 1958: lxxiii-lxxvii, 106 (Note S); Simpson, 1998: xxii-xxvi; Kraut, 2002: 14). Bu sözcüklerin her birinin yetkin bir karşılığını bulmak bir yana; asıl zorluk, kaynak dildeki anlam ilişkilerini açığa çıkarabilmek ve bunu mümkün olduğunca yazarın niyet ettiği bir şekilde yapabilmektir. Ancak çeviri dilinde aynı sözcükler için farklı karşılıklar veya farklı sözcükler için benzer karşılıklar kullanma mecburiyeti çeviri işini güçleştirmektedir. Yine de iyi bir çevirmen bu güçlüğün farkında olmalı ve üstesinden gelmeye çalışmalıdır. İlgili terimlerin birbirleriyle ilintisi belli olacak bir şekilde çevrilmesi mümkün değilse, okuyucu için açıklayıcı notlar eklenmelidir.

Şimdi *Pol. I.1*'i incelemeye geçmeden önce bu bölümü Türkçedeki en yaygın (Mete Tunçay) çevirisinden bütünüyle aktaralım:

[1] Kendi gözlemlerimiz, bize, her devletin iyi bir amaçla kurulmuş bir topluluk olduğunu söyler. "İyi," diyorum, çünkü gerçekten, bütün insanlar eylemlerinde iyi sandıkları şeyi elde etmeye çalışırlar. Öyleyse, bütün topluluklar şu ya da bu iyi şeyi amaçladıklarına göre, toplulukların en üstünü ve hepsini kapsayanı da, en yüksek iyi'yi amaç edinecektir. Bu,

³²*Pol. III.1*'in başında Aristoteles bu soruyu *polis* ve *politēs* (yurttaş) kavramlarına yöneltir. Bilindiği gibi, varlığın özüne dair sorular nazari/pratik ayrımı olmaksızın gerek Platon gerek Aristoteles felsefesinin geneli için oldukça önemlidir. Aristoteles eserlerinde sıklıkla bir şeyin ne olduğu (*to ti ēn einai* veya kısaca *to ti esti*) sorusunu sorar. Parantez içindeki bu ifade Latinceye *essentia*, İngilizceye *essence*, Arapçaya *māhiyya*, çağdaş Türkçeye de "öz" olarak geçmiştir. Türkçedeki bir diğer karşılığı "mahiyet"e kaynaklık eden Arapça *māhiyya* sözcüğü Aristoteles'in terimini karşılamak için İslam felsefecileri tarafından *mā huwa* ("o nedir?") sorusundan türetilmiştir.

bizim Devlet dediğimiz topluluktur ve o topluluk türüne de siyasal diyoruz. [1252a1-7]

[2] Devlet adamıyla devlet, kralla uyrukları, aile reisiyle ev halkı, efendiyle köleleri arasındaki ilişkilerin hep aynı olduğunu sanmak yanlıştır. Aralarında yalnızca büyüklük değil, nitelik farkı da vardır. Büyüklük ayrıç değildir; bir adamla birkaç kişi arasında efendi-köle ilişkisi, daha çoğu arasında aile ilişkisi, bundan daha çoğu arasında da bir krallık ya da siyasal topluluk ilişkisi olduğunu söyleyemeyiz – sanki büyük bir aileyle küçük bir şehir arasında hiçbir ayrılık yokmuş gibi. Oysa krallıkla siyasal bir topluluk ya da bir yurttaşlar topluluğu arasında bile bir nitelik farkı vardır; bir kimsenin ötekilerin üstünde yönetme gücü varsa, bu krallıktır da, ilgili bilimin ilkelerine göre, yurttaşlar sırayla hem yönetir hem yönetilirse bu siyasal topluluk olur, demek doğru değildir. [1252a7-16]

[3] Sorunu her zamanki ilkelerimizle, yani çözümlene yöntemi (analitik metot) uyarınca incelersek, bu apaçık ortaya çıkacaktır. Öteki bilim dallarında bileşik şeyleri artık bölünemeyecek kadar küçük parçalara ayırıyorduk; devleti ve devletin kurucu öğelerini de aynı biçimde inceleyelim; bunların nasıl birbirinden ayrıldıklarını ve söz konusu parçalar hakkında geçerli ilkeler çıkarıp çıkaramayacağımızı o zaman daha iyi göreceğiz. [1252a17-23]

Köşeli parantez içinde bizim eklediğimiz numaralar bu bölümü tematik açıdan üç kısma ayırmaktadır (Aristotle, 1995b: 55; Mayhew, 2009: 526). Birbirinden bağımsız gibi gözükse de bu üç pasaj aslında birbirleriyle yakından ilintilidir. Birinci pasajın kilit kavramları; *koinonia* (ortaklık, birlik, cemaat, topluluk) ve *kurios*'dur (egemen, hakim, üstün, yüksek, yüce). Aristoteles, burada kısaca “siyasal ortaklık” (*politikē koinonia*) diye tanımladığı *polis*'in diğer ortaklık türlerini kapsadığından ve onlara göre en üstün olduğundan bahseder. Nedir bu diğer ortaklık/topluluk türleri ve *polis* onlara ne açıdan üstündür? Aristoteles'in bu soruya yanıtı, *Politika*'nın birinci kitabını oluşturur (Simpson, 1998: 16).

Ancak bu soruya geçmeden önce *koinonia* sözcüğünü doğru anlamalıyız. *Politikē koinonia* ifadesi Aristoteles'in *polis*'e dair aynı dil içerisinde yaptığı bir tür çeviri olarak görülebilir (Schmidt, 1986: 296). Çevirinin de ötesinde bu ifade aslında *polis*'in mahiyetine dair bir tespittir. Bu alternatif ifadeyle Aristoteles *Politika*'da ortaya koyduğu argümanın nüvesini oluşturan şu iki önermeyi yapmış olmaktadır: (1) *Polis* bir *koinonia* türüdür; ve (2) bu *koinonia* türü “siyasal” bir nitelik taşır. *Polis*'in siyasal niteliğini daha sonra ele alacağız. Önce *koinonia* sözcüğünün nasıl anlaşılması gerektiği üzerinde duralım.

“Ortak” anlamındaki *koinos*'dan türemiş bu sözcüğün *Politika*'nın Latince çevirilerindeki tipik karşılıkları *communitas* veya *congregatio* olmuştur

(a.g.e.: 300). Yaygın İngilizce karşılıkları arasında; “association”, “partnership”, “society” ve “community”; Türkçe karşılıkları olarak da; “cemaat”, “birlik”, “ortaklık” ve “topluluk” sözcüklerini sayabiliriz. Tüm bu İngilizce ve Türkçe karşılıklar, *koinonia* sözcüğünün “topluluk” ve “ortaklık” anlamlarına işaret eder. Kanımızca Türkçe karşılık olarak bunlardan biri tercih edilecekse, “ortaklık” Aristoteles’in anlamına daha yakındır. “Ortaklık”, değer verilen bir şeyin paylaşımına ve bu paylaşımı sağlayacak bilinçli bir birlikteliği çağırır. *Koinonia*'nın Aristoteles'in bu bağlamda sıklıkla kullandığı *koinōnein* fiiliyle (ortak/paydaş olmak) semantik ilişkisi dikkate alındığında, bu tercihin isabetli olduğu görülecektir (bkz. *Pol.* II.1). Benzer bir ilişki Türkçede “müşterek” ve “iştirak etmek” arasında da mevcuttur.

Diğer yandan, “topluluk” sadece bir “çokluğu” ima eder. Aristoteles, *polis*'i “çokluk” (*plēthos*) olarak ayrıca tanımlar (1261a18). *Polis*'in “çokluğu”, niceliksel bir “türdeşlik” veya “aynılık” değil, niteliksel “farklılık” olarak anlaşılmalıdır (1261a22-30). Aristoteles'in işaret ettiği “farklılık”, herhangi bir işbölümü gerektiren faaliyette olduğu gibi, şahıs veya toplumsal sınıf bazında meslek, beceri veya erdemler açısından farklılaşmadır (IV.3.1289b27-1290a7). Bu çoğulcu birlikteliğe dayanan *polis*'i ayakta tutacak unsur mütekabil eşitlik (to *ison to anti-peponthos*).³³ Ancak mütekabil veya orantısız eşitlik, sadece eşit ve hürlerden oluşan bir *polis* için dahi geçerlidir; zira herkes aynı anda yönetici olamaz (1261a30-1261b6).

Politikē koinonia'nın var olabilmesi için yurttaşların belli bir düzeyde birbirlerini sevmeleri gerekir (1295b23-4). Sevgi ancak husumetin olmaması (veya asgari düzeye çekilmesi) durumunda söz konusu olabilir. Husumetin azlığı veya yokluğu ise husumeti ortaya çıkaran (sosyo-ekonomik) şartların halledilmiş olmasına; yani, adaletin gerçekleşmesine bağlıdır. Aristoteles'in “siyasal iyi” diye tanımladığı adalet ve özellikle maddi ve statü nimetlerinin paylaşımını ilgilendiren dağıtıcı/bölüşürücü adalet tartışması (1282b17), “topluluk”tan çok “ortaklık” anlamına daha yatkındır. Aristoteles'te “ortaklık”, bir mekânın ötesinde, nihai olarak rejime yöneliktir. Paylaşılan şey “rejim”; rejim aracılığıyla ulaşılmak istenen ortak amaç ise “iyi yaşam” (*eu zen*) veya “saadet”tir (*eudaimonia*).

Yurttaşın işi veya rolü (*ergon*) bu “asil/güzel” (*kalos*) amacı gerçekleştirilebilmek için siyasal ortaklığı korumak ve kollamaktır (III.4.1276b1-2, 1276b27-29). Bunun nasıl olacağı ve özellikle siyasal arenada dağıtıcı adaleti ilgilendiren meselelerde çıkan tartışmalar, çekişmeler ve çatışmalar siyasetin önemli bir yüzüdür. Bu çatışmaların siyasal ortaklığa zarar vermeden çözümlenmesi ise yine siyaset faaliyetinin (ve Aristoteles için hemen hemen

³³Bu kavram için bkz. *Nikomakhos'a Etik* 1132b31 vd.

aynı şey olan “siyaset biliminin”) bir parçasıdır. Aristoteles bu konuda bugün halen yeterince anlaşılabilen bir öğüt verir. Rejimin korunması onun mantığını aşırıya götürmeyi değil, onu karşıt veya farklı unsurlar ile dengelemeyi gerektirir.³⁴

Şimdi, *polis*'in alternatifi olabilecek diğer birliklik/ortaklık türlerine bakalım. Aristoteles, şu türleri sayar: (1) Kadın ve erkeğin biyolojik dürtülerle bir araya gelmesinden doğan birliklik; (2) Karşılıklı fayda esasına dayanan köle ve efendi birlikliği; (3) Bu iki birlikliğin bileşiminden doğan aile veya “hane” (*okia/oikos*); (4) Hanelerin çoğalması ve birleşiminden doğan “köy” (*kōmē*); (5) Köylerin birleşmesinden doğan kentler (*poleis*). Aristoteles'e göre *polis* kendinden önce gelen topluluklardan daha üstün ve daha kapsayıcıdır. *Polis*'in bu üstünlüğü insan gayesinin gerçekleşme şartlarına imkan vermesinden kaynaklanır. Aristoteles'in *Pol. I.2*'de söyleyeceği gibi, *polis* zamansal olarak kendinden önce gelen topluluklardan doğaya göre öncedir; zira bunlar doğal olarak yönedikleri “iyi yaşam” gayesini ancak *polis* dahilinde gerçekleştirebilirler.

Diğer yandan *polis* kendinden önce gelen ortaklıklara göre daha kapsayıcıdır çünkü onları ortadan kaldırmaz; bilakis kendi içine alıp, var olmalarına imkan sağlar. Az önce de bahsettiğimiz gibi Aristoteles muhtelif unsurlardan müteşkil bir varlığın birliğine olduğu kadar onların çoğulcu yapısına da dikkat edilmesi gerektiğini vurgular. *Pol. II.2*'de Platon'un *Devlet*'inde öne sürülen “mülkiyet ortaklığı” tezine yönelik eleştirilerinden en önemlisi buna dairdir. Aristoteles'e göre Sokrates'in *Devlet*'te savunduğu farazi uygulamalar, *polis*'in çoğulcu yapısı ile bağdaşmaz. Bunlar, *polis*'i hanede ve hatta bireyde görülebilecek türden bir “birlik” derecesine yaklaştırmak anlamına gelir ki; bu tür sıkı bir “birlik” *polis*'in ortadan kalkması sonucunu doğuracaktır (II.2.1261a16-21, 1261b6-9). Halbuki *polis*'in “bir ve ortak” olması en başta eğitim yoluyla sağlanmalıdır (1263b36-7).³⁵

Yukarıda alıntılanan birinci pasajda geçen “siyasal ortaklık” meselesine açıklık getirdikten sonra ikinci ve üçüncü pasajlar arasındaki ilişkiye kısaca

³⁴Aristoteles için demokrasi ve oligarşi gibi bozuk rejimleri muhafaza etmenin başlıca yolu onları iyileştirmekten geçer. Bu, rejimlerin dayandığı mantığı aşırıya götürmeden söz konusu rejimin karşıtı olan unsurları (uygulama veya şahıs açısından) mümkün olduğunca rejime entegre ederek daha mutedil bir rejim oluşturmayı gerektirir (V.8.1308a3-23, 1308b24-32, 1309a14-32, V.9.1309b35-1310a11). Bu da; bu rejimlerin siyasal rejime (*politeia*) yaklaştırılması anlamına gelir.

³⁵Aristoteles'in siyasetin ön koşulu olarak çoğulculuğu esas alması, çağdaş siyaset teorisinde yankı bulmuştur; bkz. Arendt, 1958: 214-15; Crick, 1962; Saxonhouse, 1992: 185-232; Yack, 1993.

değinelim. Aristoteles ikinci pasajda *polis*'in de dahil olduğu muhtelif ortaklıklara özgü yönetim/yönetici türlerinin aralarında sadece niceliksel değil aynı zamanda ve daha da önemlisi niteliksel farklar olduğunu savunur. Burada Aristoteles, adını vermeden, Platon'un *Devlet Adamı*'nda (*Politikos*) Elea'lı Yabancı'nın ifade etmiş olduğu görüşü eleştirmektedir.³⁶ Aristoteles'e göre *politikos* (siyasal yönetici), *basilikos* (kral), *oikonomikos* (hane reisi) ve *despotikos* (köle efendisi) aynı şey değildir. Daha doğru bir ifadeyle, bu roller ve bu rollere karşılık gelen yönetim tarzları niceliksel değil, niteliksel açıdan farklıdır.³⁷

Aristoteles'in "farklılık tezi" ilk bakışta aşıkarn ilanı gibi algılanabilir. Ancak ortada ciddi bir mesele vardır. Burada tartışma konusu olan şey, gerçekte var olan kimselerden ziyade "normatif" rollerdir. Yoksa herhangi bir kişi aynı anda bunlardan ikisi veya hatta üçü olabilir. Bir başka deyişle Aristoteles bu rollerde bulunan gerçek kişilerden ziyade bu kişilerin uyması gereken "doğal" normları, rolleri veya nitelikleri tartışmaya açmaktadır. Bu roller, *Politika*'nın birinci kitabında olduğu kadar geri kalanında da irdelenmiştir. Aristoteles *Pol. I*'in tamamında "devlet ve devletin kurucu öğeleri" (bir siyasal ortaklık olarak *polis* ve diğer ortaklık türleri) arasında karşılaştırmalar yapar. Ancak bu tartışma, siyasal yönetimin veya yöneticinin diğer yönetim/yönetici türlerinden farklı olup olmadığına dair daha geniş bir tartışmanın bir parçası olarak okunmalıdır (Nichols, 1992: 5-7; Mayhew, 2009; Miller, 2013). Aristoteles'in üçüncü pasajda belirttiği gibi analitik metodun uygulanma amacı bu ana meseleye açıklık getirmektir.

Üçüncü pasajda Aristoteles tartışmaya açtığı meselenin daha iyi anlaşılması için "her zamanki yöntemimiz" diye bahsettiği analitik metodu kullanacağını ilan eder. Bu metoda göre, bir bütün (*to suntheton*) onu bir araya getiren unsurlara ayrıştırılarak anlaşılabilir. Nitekim, *Pol. I*'in geri kalanı ağırlıklı olarak hanenin ve haneyi oluşturan alt unsurların tartışmasına

³⁶Bu görüş, Xenophon'un *Memorabilia* (III.iv.12 ve III.vi.14) ve *Oeconomicus* (13.5) eserlerinde de geçer. Simpson, eleştirinin muhatabının sadece Platon değil; (*Politika*'nın diğer pasajları dikkate alındığında) despotik ve siyasal yönetimleri özdeşleştiren başkalarının da olduğu sonucunun çıkarılabileceğini belirtir (1998: 16n4).

³⁷Bu cümlede ve *Politika*'nın genelinde "nitelik" olarak çevrilen *eidos*, Türkçeye genellikle "suret", "görünüş", "form", "biçim", "cins" veya "tür" olarak çevrilmiştir. *Eidos*'un yukarıda bahsettiğimiz "mahiyet/öz" gibi aynı kökenden gelen (Platonik) *idea* ve "doğa" (*phusis*) ile yakından ilintili olduğunu hatırlamakta fayda var. *Kategoriler*'de (*Katēgoriai*) (10a11-16) varlığın kategorilerinden birisi olarak bahsedilen *poios*'un da "nitelik" olarak çevrildiğini; ve bunun çeşitlerinden birinin *eidos* ile hemen hemen aynı anlama gelen *morphe* olduğunu da belirtelim.

ayrılmıştır. Ancak (az önce belirttiğimiz gibi) bu analizin asıl amacı ikinci pasajda ifade edilen meseleyi tartışmaktır. Öte yandan, Tunçay'ın çevirisinde, üçüncü pasajın son cümlesinde geçen “bunlar” (*toutōn*) zamirinin öncülü, hemen öncesinde bahsedilen “devletin öğeleri” olduğu anlaşılmaktadır. Bu kesin olmasa da muhtemelen doğrudur. Aristoteles “bunlar” ile *Pol. I*'de tartışacağı hane içi ilişkileri kastediyor olmalıdır.³⁸

Ancak cümlelerin devamında geçen “söz konusu parçalar hakkında geçerli ilkeler” ifadesinin yanıltıcı bir çeviri olma ihtimali yüksektir. Bu ifade, araştırılacak bilginin devlet ve parçalarına dair olduğu kanısını uyandırır.³⁹ Orijinal metinde geçen ifadenin doğru çevirisi “bahsedilenlerin her biri hakkında” şeklinde olmalıdır. “Bahsedilenler”den kastedilen ise devletin alt birimlerinden ziyade ikinci pasajda bahsi geçen yönetici rolleri ve onlara uygun yönetim biçimleri olmalıdır.⁴⁰ Burada “geçerli ilkeler” (*ti technikon*) diye çevrilen ifade mevcut İngilizce çevirilerde farklılık gösterir. Carnes Lord bu ifadeyi “some expertise characteristic of an art” (bir sanat veya zanaate özgü uzmanlık) diye çevirmiştir (1984: 35).⁴¹ Aristoteles'in bu ifadesi daha önce de değindiğimiz gibi Platon'un *Devlet Adamı*'nda bahsi geçen siyasal yönetim bilimi veya sanatına (*politikē*) bir referans olarak düşünülmelidir.⁴² Aristoteles, bu rollere ait ortak veya tek bir yönetim bilgisi olduğunu reddetmektedir.

³⁸İngilizce çevirilerin çoğunda “bunların” öncülü “devlet ve devletin kurucu öğeleri” kastedilir. Lord (1984: 35; 2013: 2) ve Rackham (Aristotle, 1932: 5) “bunların” öncülü olarak “yöneticiler”i alır.

³⁹Hata, Tunçay'ın kullandığı Sinclair çevirisinden kaynaklanmaktadır: “Let us in the same way examine the state and its component parts and we shall see better how these differ from each other, and whether we can deduce *any working principle about the several parts mentioned*” (Aristotle, 1962: 25; italikler bana ait).

⁴⁰Nitekim, Sinclair çevirisini sonradan gözden geçiren Saunders bu cümleyi düzeltme gereği duymuştur: “Let us in the same way examine the component parts of the state and we shall see better how these too differ from each other, and whether we can acquire *any systematic knowledge about the several roles mentioned*” (Aristotle, 1981: 55; italikler bana ait). Saunders, cümlelerin sonuna iliştiirdiği bir dipnotla da konuya açıklık getirir: “Of statesman, household-manager, etc.” Saunders'in daha ileri tarihli bir çevirisi ise ilgili kısmı şu şekilde aktarır: “whether we can acquire some skilled understanding of each of the roles mentioned” (Aristotle, 1995b: 1).

⁴¹Lord, çevirisinin düzeltilmiş ikinci baskısında ise “some artful expertise” (maharet isteyen uzmanlık) demektedir; ve dipnotla ek bir açıklama getirmektedir (2013: 2).

⁴²İlgili kısım 258e-59d arasındadır (Lord, 2013: 1, not 1). Burada çevirmene önemli bir görev düşmektedir. Çevirmen, söz konusu tezin tartışıldığı kaynaklar veya en azından Aristoteles'in zımnî olarak eleştirdiği görüş hakkında okuyucuyu bilgilendirmelidir. Berkes bu bilgilendirmeyi kısa bir dipnotla, Tunçay da Sinclair'in pasaj arası vermiş

Bu konuya açıklık getirdikten sonra ikinci ve üçüncü pasajları biraz daha etraflı tartışalım. Hem Aristoteles hem Platon, *politikē* (siyasal olan) sözcüğünü çoğunlukla tek başına, isimleşmiş bir sıfat olarak, *technē* (sanat/zanaat) veya *epistēmē* (bilgi/bilim) anlamında kullanır (Keyt ve Miller, 2004: 304-05). Ancak Aristoteles bu sözcüğü yine tek başına veya *archē* (yönetim) ile birlikte sıklıkla “siyasal yönetim” (*politikē archē*) anlamında kullanmıştır. İkinci tarz kullanımda Aristoteles’in niyeti, siyasal yönetimin özellikle *despotike/despoteia* (efendilik) ile farkını vurgulamaktır (Meier, 1990: 170; Trott, 2014). *Politikē*'nin her iki anlamı (siyasal sanat/bilim ve siyasal yönetim) Aristoteles’in nazarında aslında birbiriyile ilintilidir: Siyasal yöneticinin (*politikos*) siyasal yönetim kabiliyetine (*politikē archē*) sahip olması siyasal bilime (*politikē*) vakıf olmasını gerektirir.

Aristoteles’in felsefesinde yöneten ve yönetilen ilişkisi, farklı parçalardan oluşan, doğal veya toplumsal, her tür “bütün” veya ortaklık için söz konusudur (1254a28vd.) (Miller 2013). Aristoteles, hem doğada hem de doğanın bir parçası olarak gördüğü insanda (gerek birey gerek toplu olarak) yöneten ve yönetilen ilişkisinin doğaya uygun (*kata phusin*) olduğunu düşünür (1254a21-33, 1260a8-9). Bilindiği gibi “doğaya uygun olan” Aristoteles için normatif bir kural niteliği taşır.

Hayvan, ruh ve bedenden oluşan ilk şeydir; ilki [ruh] yöneten, diğeri [beden] yönetilendir. . . . Dediğimiz gibi, efendiliğe uygun yönetim [*despotikē archē*] ile siyasal yönetimi [*politikē (archē)*] ilk olarak hayvanda görürüz. Çünkü ruh [*psuche*] bedeni [*somatos*] efendinin köleyi yönettiği gibi; zihin [*nous*] ise arzuyu [*orexis*] siyasal yönetimde [*politikē*] veya kralca yönetimdeki [*basilikē*] gibi yönetir. Bu da, beden ruh tarafından; ruhun arzulayan kısmının ise zihin tarafından yönetilmesinin, doğaya uygun ve beden için faydalı bir durum olduğunu; aralarındaki ilişki eşitlendiği veya tersine döndüğünde ise her ikisi için de zararlı olduğunu açıkça göstermektedir (I.5.1254a34–b9).

---

olduğu haşiye ile yapar. Berkes’de “Eflâton, *Politikos* (Devlet Adamı) 258 c ve sonrası” notu mevcuttur. Halbuki Berkes’in muhtemelen kullanmış olduğu Jowett’te bu notun aslı “Cp. Plato *Politicus*, 258 E foll.” diye geçer (Jowett, 1885: 1a). Benzer bir hata Tunçay için de söz konusudur. Sinclair’in (1958: 25-6) Stephanus numarası vermeden referansın Platon’un *Politicus*’una olduğuna dair açıklayıcı notuna Tunçay “258 c vd.” ibaresini eklemiştir. Her ne kadar 258c çok yanlış değilse de diyalogda “aynılık tezinin” tartışılmaya başlandığı nokta 258e’dir.

Aristoteles bu “yöneten ve yönetilen” ilişkilerini onlara uygun yönetim tarzları (*tropoi tēs archēs*) üzerinden açıklar.⁴³ *Politika*’nın genelinde üç temel yönetim tarzından bahsedilir (1259a40, 1278b30-1). *Archē* ve özellikle de *politikē archē* her ne kadar genel veya özel anlamdaki “rejim” (*politeia*) ile kavramsal açıdan ilişkili olsa da, Aristoteles’in yürüttüğü tartışmanın inceliklerine vakıf olmak için bu ikisini birbirine eşitlememek gerekir.⁴⁴ Efendi ve köle ilişkisinde tecessüm eden “despotik yönetim” (*despotikē archē*), hayatı idame ettirmeye yönelik “zorunlu” şeylerle ilgilidir (III.4.1277a33-4; ayrıca bkz. V.10.1310b19). İkinci yönetim tarzı, hür ama (liyakat veya erdem açısından) eşit olmayanlara yönelik “kralca yönetim”dir (*basilikē archē*) (I.12.1259b10-11). Üçüncüsü, “siyasal yönetim” (*politikē archē*), eşit ve hür insanlara yakışır yönetim tarzıdır. *Politikē archē* bazen sıfat tamlaması olarak karşımıza çıkar (III.4.1277b9, III.17.1288a12).⁴⁵ Çoğunlukla ise *politikē* ya tek başınadır (1324b32, 1338b35); ya da iki sözcük aynı pasajda birbirleriyle ilintili kullanılmıştır (1254b4, 1255b20). Her iki durumda da bağlamdan *politikē archē*’nin kastedildiği anlaşılır.⁴⁶

⁴³*Archē*’yi bu makalede “yönetim” olarak çevirsek de felsefi anlam açısından oldukça zengin bu kelimenin tüm Türkçe karşılıklarını akılda tutmakta fayda var: “İdare, yönetim, iktidar, otorite; başlangıç, köken; ilke, prensip; hareket noktası” (Çelgin, 2011: 101). Her ne kadar burada noktalı virgül ile ayrılan farklı anlam öbekleri arasında semantik ilişkiler olsa da bizi en çok ilgilendiren siyasal anlamı ön plana çıkaran birinci öbeğdir. Siyasal anlamı açısından *archē*’nin fiil hali olan *archō*’nun sözlük karşılıklarını da şöyledir: “hüküm sürmek, yönetmek, idare etmek; magistratlık yapmak” (a.g.e.: 102). *Archōn* da genel anlamda (siyasal) yöneticidir.

⁴⁴Bu yönde bir ayrım için bkz. Blythe, 1992: 11, 19.

⁴⁵Türkçe çevirilerde bu pasajlardaki *politikē archē* (siyasal yönetim) ifadesi ile diğer yerlerde geçen *politeia* (siyasal rejim) arasında net bir ayrım gözetilmemiştir. Tunçay’da *politikē archē* ilk pasajda “anayasal” ya da ‘siyasal’ yönetim”, ikincisinde “siyasal yönetim” diye geçer (Aristoteles, 1975: 76, 105). Tunçay *politeia* için ise “siyasal yönetim” karşılığını kullanmıştır (a.g.e.: 121, 122, 124). Ersin Uysal, benzer bir şekilde, *politikē archē* için ilkinde “anayasal” ya da ‘siyasi’ yönetim”, ikincisinde “siyasi yönetim”; *politeia* için ise “siyasi yönetim” ifadelerini kullanır (Aristo, 2007: 87, 120, 136). Berkes, *politikē archē* için “siyasal otorite” ifadesini kullanmıştır (Aristo, 1944:). Berkes’in görece daha isabetli tercihinin nedeni, aşağıda göreceğimiz üzere, çeviri için esas aldığı İngilizce H. Rackham (Loeb) çevirisinde, sırasıyla, “political authority” ve “constitutional government” ifadelerinin kullanılmış olmasıdır (Aristotle, 1932: 193, 271).

⁴⁶Aristoteles *politikē archē*’yi bazen “siyasal makamlar” anlamında çoğul olarak da (*politikas archas*) kullanmıştır (I.12.1259b4, III.6.1279a8-9). Ancak bu pasajlarda da tartışılan mevzu, siyasal yönetim ve onun despotik yönetimden farkıdır.

Pol. I'nin ileriki bölümlerinde devletin alt unsurları tartışmasında bu yönetim tarzları meselesi irdelenir. *Polis*'i oluşturan unsurların başında *oikos* (hane) gelmektedir. Aristoteles, *oikos*'un varlığını doğal dürtü ve fiziksel ihtiyaçlara bağlar. Hane; “köle/efendi”, “karı/koca”, “baba/çocuk” ilişkilerinden meydana gelmektedir. Bu üç “doğal” ilişki türü birlikte haneyi oluşturur.⁴⁷ Bu ilişkilerin birbirinden farklı olduğunu savunan Aristoteles bunu her birinde yönetilenin nitelik açısından farklı olmasına bağlar (1260a3). Yani, yönetim biçimleri veya yöneticiler, yönetilenlerin niteliklerine (erdem kapasitelerine) göre birbirinden ayrışır (Deslauriers, 2006; Mayhew, 2009; Miller, 2013). Bu farktan yola çıkan Aristoteles hür bir insan ile kölenin yönetilmesi arasında niteliksel bir fark olduğunu ileri sürer (1255b15-20). Aristoteles'e göre bir yönetimin niteliği ve değeri yönetilenin niteliği nispetindedir (1254a25). Hür ve eşit insanları onlara yakışır bir şekilde yönetmek despotik bir yönetime tercih edilmelidir.

Köle kendisine verilen emirleri anlayabilecek kadar idrak kapasitesine sahip olmasına rağmen kendi başına var olamayacak ve kendi kendini veya başkasını yönetme kapasitesinden yoksun bir insandır (1254b22). Köle/efendi ilişkisi veya efendilik (*despoteia*) adı üstünde despotiktir. Siyasal ve kralca yönetimler, yönetilenlerin faydasını gözetirken; bu ilişkide efendi öncelikli olarak kendi çıkarını, dolaylı olarak ise kölenin menfaatini gözetir (III.6.1278b30-37). Kölenin hayatta kalması, hem efendinin hem kölenin ortak menfaatindedir ama bu arızı bir durumdur. Kölelik karşılıklı bir fayda ilişkisi olabilse de; efendilik, öncelikle efendinin çıkarını gözetir.⁴⁸

Hane yönetimi (*oikonomia*) bir bütün olarak tek başlı (monarşik) bir yönetime benzer; zira her hane tek bir kişi tarafından yönetilmeyi gerektirir (I.7.1255b19). Karı/koca ve baba/çocuk ilişkileri doğası gereği despotik değildir (I.12). Her iki ilişkide de yönetilenler (kadın ve çocuk) hür ama (tam anlamıyla) eşit olmayan bir kişi olarak muamele görmelidir. Efendiliğin aksine burada yönetimin amacı öncelikli olarak yönetilenin; ikincil olarak ise yöneten ve yönetilenin ortak menfaatini gözetmeyi gerektirir (III.6.1278b37-1279a8). Ancak karı/koca ilişkisi siyasal yönetime (*politikē archē*) benzerken; baba ile çocuk arasındaki yönetim ilişkisi ise kralca yönetimi andırır. Kadın kocası

⁴⁷Köle/efendi ilişkisinde Aristoteles'in kastettiği “doğal kölelik”tir. Aristoteles'e göre “kendine ait olmayan” (yani hayatta kalabilecek kadar başının çaresine bakamayan) insan “doğal köledir” (1254b15-26). Diğeri ise yasa veya güce dayanan kölelik biçimidir ki Aristoteles bunu reddeder (I.4-6).

⁴⁸Aristoteles'in köleliğe dair bu tespitlerinin reel olanın tasvirinden çok şeylerin doğasına dair (*teleolojik*) olduğunu unutmamak gerekir. Ancak bu literatürde oldukça tartışmalı bir konudur. Aksi bir görüş için bkz. Parker, 2012.

tarafından siyasal yönetimde olduğu gibi yönetilenin hür ve eşit olduğu bir şekilde; çocuk ise babası tarafından bir kral gibi (asimetrik bir şekilde) yönetmelidir.⁴⁹

Aristoteles'in "farklılık tezi" sadece *Politika*'nın birinci kitabını değil, geri kalanını da yakından ilgilendirir. Üç yönetim tarzından birbirine en zıt olanlar, Aristoteles'in nazarında, despotik ve siyasal yönetimlerdir (III.6.1278b30-1279a16). Bu zıtlık Aristoteles'in "altılı" rejim tasnifinin de temelini teşkil eder. "Saltık adalet" (*haplōs dikaion*) açısından bakıldığında, ortak faydayı gözeten rejimlerin, "doğru" (*orthos*); gözetmeyenlerin "bozuk" (*hēmartēmenos*) olduğu anlaşılır (III.6.1279a17-21). Doğru rejimler; krallık, aristokrasi ve *politeia*; bozuk rejimler bunların sapmalarıdır (*parekbaseis*): tiranlık, oligarşi ve demokrasi. Aristoteles bu pasajda oligarşi ve demokrasinin belli bir ölçüde "despotik yönetim" içerdiğini belirtir. Öte yandan, hem aristokrasi hem *politeia*, "siyasal yönetim" esasına dayanır (III.17.1288a9-15, III.18).⁵⁰

Monarşi (tek adam yönetimi), "kralca yönetim" (*basilikē archē*) şartlarının oluşması durumunda (Aristoteles'in doğru rejimlerden saydığı) "mutlak krallık" (*pambasileia*); oluşmaması durumunda ise bozukların en berbatı olan "tiranlık" (*turannis*) sayılır (III.17, IV.10.1295a17-23). Aristoteles, her ne kadar "mutlak krallığı" en iyi rejim saymış olsa da tartışmasından bunun oldukça istisnai bir ihtimal saydığı anlaşılmaktadır. Aristoteles, despotik yönetimi *Etik*'te sadece yöneticinin çıkarının gözetildiği tiranca yönetime (*turannikē*) benzetirken (*Etik* VIII.10.1160b29-30); *Politika*'da ikisi arasında daha belirgin bir ayırım gözetir. "Despotik yönetim" doğal kölelik için söz konusu olduğunda doğaya uygun sayılmalıdır; ancak "tiranlık" kesinlikle doğaya aykırıdır (III.17.1287b37-41). Yine de *Pol.* IV.10.1295a14-17'de Aristoteles eski Yunan monarşilerinin hem krallığı hem tiranlığı andırdığını

⁴⁹Karı/koca ilişkisi *Etik*'te erdem ve liyakata dayalı aristokrasiye benzetilir (VIII.10.1160b32-1161a1). Bununla *Politika* arasında bir çelişki yoktur; zira "siyasal yönetim" hem aristokrasiye hem de *politeia*'ya özgüdür.

⁵⁰Aristoteles, aristokrasiyi iki kategoride ele alır: (1) Salt liyakat ve erdeme dayanan "saltık" aristokrasi (VII-VIII); (2) Servet ve/ya çoğunluk esasları yanında liyakat ve erdeme de dikkat edildiği "görece" aristokrasiler (IV.4). Aristoteles, ilk kategorideki aristokrasiyi (krallık ile beraber) "en doğru" veya "en iyi" rejim olarak niteler. Verili şartlarla kısıtlı olması açısından olabirliği daha yüksek olan ikinci kategorideki aristokrasiler ile *politeia*'nın oligarşiye yaklaşan türü arasında niteliksel bir yakınlık vardır (1293b20-1, 1293b33-8, 1294a28-9, 1295a31-4). Bu konuda bkz. Chuska, 2000.

tespit ederken, tiranlık unsuru (*turannikos*) olarak keyfiliklerini ve içerdikleri despotik yönetimi gösterir.

Etik'teki pasaj (yukarıda önerdiğimiz yönetim tarzlar ile rejim formları arasındaki fark gözetilerek) şu şekilde anlaşıldığı takdirde *Politika* ile çelişmediği görülecektir: Efendinin köle ile ilişkisi, (asıl olarak) yönetilenin değil yönetenin faydasını gözetmesi açısından içinde tiranca bir yönetim tarzı (*turannikē*) barındırır. Ancak bu nispi benzeşme, “despotik yönetim” ile “tiranlığı” tamamen aynı şey kılmaz; zira ilki (hane içinde) böyle yönetilmeyi hak edenlerin (doğal kölelerin) yönetilme biçimiyken; diğeri (hane içinde veya dışında) böyle yönetilmeyi hak etmeyenlerin yönetilme tarzıdır. Tiranca yönetim veya tiranlık, siyasal veya kralca yönetimi hak edenlere (çocuklara, kadınlara ve yurttaşlara) karşı açık bir zulümdür.⁵¹ Tiranca yönetimi ayrı bir yönetim tarzı olarak ele almaya gerek yok; zira “despotik yönetim”in doğaya aykırı bir halidir.

“Siyasal yönetim” (*politikē archē*) belli bir ehliyet ve kapasiteyi gerektirir (III.4.1277b13-6vd.). Buna sahip kişi, Aristoteles'e göre, hem iyi bir adam (*andros agathos*), hem gerçek anlamda siyasal yönetici (*politikos*), hem de doğru bir rejimde iyi bir yurttaş (*politēs spoudaios*) sayılabilir. Aristoteles'in *politikē archē* diye nitelediği bu yönetim tarzı, “sırayla” (*en merei* veya *kata merei*) yönetme ve yönetilmesini bilmeyi gerektirir.⁵² Bu anlamda *politikos* daha ziyade aristokrasi ve *politeia* rejimlerine özgü yöneticiliğe tekabül eder. Bu yöneticilik biçimi bilhassa aristokrasi ve *politeia*'da uygulama imkanı bulur; zira gerek aristokrasi gerek *politeia* eşit ve hür yurttaşlardan müteşekkil bir yurttaş topluluğunun hak ettiği ve muhafaza edebileceği bir yönetimdir (1288a9-15). Krallık (*basileia/basilikē*) için ise bu söz konusu değildir; zira krallık, erdem açısından toplumun geri kalanından çok üstün bir kişinin veya ailenin varlığı durumunda meşru olabilecek bir yönetim biçimidir (III.17). Aristoteles, krallığa yakışır yöneticiliği (*politikē archē*'den farklı olarak) *politikē hegemonia* (siyasal önderlik) diye adlandırır (1288a9).⁵³

⁵¹İki metin arasındaki farkın tartışması için bkz. Garnsey, 1996: 115-19; Nyquist, 2013: 43-8.

⁵²“Sırayla” ifadesinde geçen *to meros* “pay” veya “parça” anlamı da taşır ve yönetimde pay sahibi olmayı işaret eder (Nichols, 1992: 6; Trott, 2014: 145).

⁵³Aristoteles, *politikos*'u sadece *despotikos*'dan değil aynı zamanda *basilikos*'dan da ayırt eder; ancak ikisi arasındaki fark konjonktürelidir. “Önderlik” (*hegemonia*), “efendilik” (*despoteia*) ile aynı şey değildir (1333b40-1334a2).

Politeia, “rejim” genel anlamını taşır ve Aristoteles bu kelimeyi sıklıkla bu anlamda kullanır.⁵⁴ Ancak bir de ortak menfaati ve yasaların üstünlüğünü gözettiği için demokrasi rejiminin iyi veya mutedil hali diye nitelediği; ve yine demokrasi gibi çoğunluğa dayanan belli bir “siyasal rejim” karşılığı olarak kullanır. Aristoteles bu siyasal rejime ayrı bir isim verme gereği duymaz ve ondan *politeia* diye bahsedildiğini söyler (III.7.1279a37-39; IV.2.1289a35-36; IV.7.1293a39-40).⁵⁵ Bu özel veya özgül anlamda *politeia*, (az önce değindiğimiz gibi) monarşi ve aristokrasi ile beraber yönetilenlerin ortak menfaatini gözetken üç doğru rejimden biridir (III.7.1279a37-9, IV.2).

Bu rejimin özelliklerinden birisi, demokrasi ve oligarşinin bazı unsurlarını kendi içinde harmanlamasıdır (IV.8). Aristoteles’e göre, *politeia* bu melez özelliğinden ötürü demokrasi ve oligarşiye nazaran daha mutedil; ve bu sayede de siyasal açıdan daha istikrarlı ve uzun ömürlüdür (IV.9).⁵⁶ Bu rejimin günümüz için geçerli olan bir diğer niteliği ise ekonomik açıdan orta halli sınıfa yaslanmasıdır (IV.11-12). Aristoteles *polis*’in mümkün merteye eşit ve benzer yurttaşlardan teşekkül etmek istediğini ve bunun da orta sınıfla mümkün olabileceğini belirtir (1295b25-27). Orta sınıf, yurttaş topluluğu içinde ne denli büyükse rejimin istikrarı o denli güvence altında olacaktır. Bu rejimin yine buna benzer başka bir özelliği de (askeri) erdem (cesaret?) açısından birbirleriyle orantılı bir yurttaş topluluğuna dayanmasıdır (1286a11-13; 1288a12-15; IV.13).

Politika’nın genelinden “siyasal yönetimin” (*politikē archē*) ruhunu yansıtan rejimlerin aristokrasi ve *politeia* olduğunu çıkarabiliriz. *Politikos*,

⁵⁴Kimi eski tarihli İngilizce çevirilerde *politeia* için “constitution” (anayasa) karşılığı kullanılmış olsa da günümüzde birçok siyaset felsefecisi bunun semantik açıdan yetersiz kaldığını savunur. Bu görüşe göre, *politeia* bir devletin sadece kurumsal organizasyonunu değil aynı zamanda “siyasal kültür” diye nitelendirebileceğimiz toplumun yaşam biçimini ve alışkanlıklarını da içerir. Bu nedenle bu çağrışımı karşılayan “regime” (rejim) sözcüğü tercih edilmelidir; bkz. Strauss, 1953: 135-37.

⁵⁵Aristoteles *politeia*’yı bu özel anlamda daha önce kimin kullandığını belirtmez ancak *Pol. II*’de Platon’un *Nomoi* (Yasalar) eserinin kritiğini yaparken Platon’un orada kurguladığı rejimin *politeia* olduğunu söyler (1265b26-30). Bu, demokrasi ve oligarşi arasında orta yol olan; sınıfsal olarak toplumun çoğunluğunu oluşturan “hoplitlere” (piyadelere) dayanan; ve tüm siyasal rejimler arasında en erişilebilir olanıdır. Platon’un *Yasalar*’ında Aristoteles’in *politeia* için yaptığı genel ve özel anlam farkı zımni olarak mevcuttur.

⁵⁶Aristoteles’e kadar uzanan ve Ortaçağın sonlarına doğru Padualı Marsilius tarafından canlandırılan denetim ve denge mekanizması fikri, daha bilindik haliyle (kuvvetler ayrılığı ilkesi) 17. ve 18. yüzyıllarda Locke ve Montesquieu başta olmak üzere Avrupalı düşünürler tarafından geliştirilmiştir; bkz. Vile, 1998.

Aristoteles'in kullandığı şekliyle, hem aristokrasi hem de *politeia* rejiminin yöneticisi olup, siyasal yönetime (*politikē archē*) uygun olarak yöneten kişidir. Platonik filozof-kralının aksine kendisi filozof olmasa da bilgiye değer verir. *Politikos*'un yasama ve yönetim hakkındaki ehliyeti *phronēsis* (amel-i akıl, basiret) erdemine dayanır (1288a41-b2; *Etik* 1180b23-31). Akli erdemlerden biri olan “amel-i akıl” yönetme kabiliyeti ile doğrudan ilişkilidir (1277b25-6). Bu erdemi bireysel yaşam (etik) ve hane idaresinde (ekonomi) geliştirmek mümkün olsa da; ancak yönetme pratiği esnasında kemale erdirilebilir. Diğer yandan, Aristoteles'te yönetmesini bilmek kadar yönetilmesini bilmek de önemlidir. Yönetilebilmek, “küstahlık” ve “kibir” gibi menfi ruh hallerinin terbiyesini gerektirir. Aristoteles, yetiştirme şartları itibarıyla, “fakirlerin” özellikle ilki (yönetmesini bilme); zenginlerin de özellikle ikincisi (yönetilmesini bilme) açısından aciz kaldıklarını söyler. Gerek (fakirler gibi) yönetme sorumluluğundan kaçınma, gerekse de (zenginler gibi) yönetmeye “can atma”, *polis* ve siyasal yönetimin akıbeti açısından olumsuzdur (IV.11.1295b1-25).

Siyasal yönetimin uygulandığı rejimlerde (aristokrasi ve *politeia*) yönetilenler eşit ve hür yurttaşlar olup; sırayla yönetip, yönetilmelidirler (1252a13-16). Aristoteles bu noktayı sıklıkla vurgular (1255b15-20, 1261a32-b6, 1279a8-10, 1332b12-26). Burada dikkat edilmesi gereken nokta, “sırayla yönetir ve yönetilirler” önermesinin var olan bir durumu tasvir edebileceği gibi; (bu yönetim tarzının olması gerekirken olmaması durumunda) “normatif” bir değer taşıdığıdır. Bir önceki bölümde bahsettiğimiz Aristoteles'in Batı siyasal tarihindeki “cumhuriyetçi” alımlanması ve buna tepki olarak Hobbes'un Aristoteles'in *Politika*'sı için “siyasal yönetimin ilkelerine aykırı” değerlendirmesi tam da bununla ilgilidir. Diğer taraftan, ancak eşit ve hür yurttaşlardan oluşan bir siyasal toplum, bu siyasal rejimi hak eder ve onun hakkını verebilir. Aynı şekilde, bu rejimin yöneticisi olarak *politikos*, eşit ve hür yurttaşları yönettiğinin bilincinde olarak yönetme işlevini yerine getirmesi gerekir. Bu yönetimin sağlıklı işleyebilmesi için hem yönetenlerin hem de yönetilenlerin yönetim açısından mutedil olması gerekir: Yönetenlerin “hükmetme” sevdalısı olmaması gerekirken; yönetilenlerin de her türlü yönetimi “despotik” olarak nitelendirmemesi gerekir.

Aristoteles bu konuya *Politika*'nın sonlarına doğru, siyasal yönetim esasına dayalı en iyi rejimi tartışmasından hemen önce, temas eder (VII.2-3). Burada Aristoteles, bir taraftan, aktif yaşamı siyasetle uğraşmaya ve felsefeyi pasifliğe indirgeyen; diğer taraftan, siyasal yönetimi despotik yönetimle özdeşleştiren görüşleri eleştirir. İki arasında ayırım gözetmeyenlerin tek

amacının fetih ve tahakküm olduğunu belirtir; ve bu tür rejimlerle yönetilen ve savaşçılığı bir şeref kaynağı haline getirmiş milletleri eleştirir.⁵⁷

Bu meseleyi irdeleyecekler, siyasal yöneticinin [*politikos*] işini (rızaları olsun olmasın) komşularına hükmetmeyi bilmesine ve bir efendi gibi onları tahakküm altına alabilmeye indirgemenin ne kadar saçma olduğunu görecektir. Bu kanuna bile uygun değilken, nasıl siyasal yöneticinin [*politikos*] veya yasa yapıcının bir özelliği olsun? Bu şekilde hakkı gözetmeden yönetmek kanuna aykırıdır; nitekim, galip gelmekle haklı olmak aynı şey değildir. . . . Ancak birçok insan efendilikle [*despotike*] siyasal yönetimin [*politikē*] aynı şey olduğunu zanneder; ve kendileri için adil veya faydalı olmadığını bildikleri bir şeyi başkalarına yapmaya utanmazlar. Kendi aralarında adil bir yönetim [*archēin*] isterler, ama başkalarına karşı bunu umursamazlar (VII.2.1324b22-36; ayrıca bkz. VII.3.1325a25-30).

Politikos, İngilizceye genellikle “statesman”, Türkçeye ise “devlet adamı” olarak çevrilir. İngilizcede olduğu gibi Türkçedeki “devlet adamı” ile “politikacı” (veya “siyasetçi”) sözcüklerinin farklı çağrışımlarını bir kenara koysak bile, “devlet adamı” tek başına Aristoteles’in anlamını karşılamaya yeterli olup olmadığı tartışmaya açıktır.⁵⁸ *Politika*’nın tamamına bakıldığında, Aristoteles’in *politikos*’u herhangi bir “reel” siyasetçi veya devlet adamı için değil, az önce bahsedilen “normatif” anlamda kullanmış olduğu görülür. Bu konuda önemli bir makalenin yazarı olan Nicolai Rubinstein (1990: 42), *politikos*’un bir sıfat olarak *Politika*’da üç farklı kullanımı olduğuna dikkat çeker: (1) *Polis*’e dair (1260b27-8); (2) genel rejim anlamında *politeia*’ya dair (1269a10); (3) çoğunluğa dayalı özgül bir rejim olan *politeia*’ya dair (1294b1). Rubinstein’a göre, *politikos*’un *Politika*’da devlet adamı anlamında isimleşmiş bir sıfat olarak kullanımı (örn. 1274b36), onun ilk anlamıyla ilintili olup, bizzat *despotikos* ile tezat teşkil eder (a.g.e.: 42).

Politikos teriminin geç Ortaçağ ve erken Yeniçağ Avrupası’ndaki seyrini inceleyen Rubinstein’a göre; Moerbeke’nin 13. yüzyılda yapmış olduğu Latince

⁵⁷Bu bağlamda Aristoteles’in verdiği örnekler şunlardır: Sparta, Girit, Makedonya, Kartaca, İskitler, Persler, Trakyalılar ve Keltler.

⁵⁸İyi bir çeviride bu bilginin okuyucuya baştan verilmesi gerekir. Nitekim, Barker. *Pol.* I.1’deki *politikos* için kullandığı “statesman”i metin içinde köşeli bir parantez içinde “the *politikos*, who handles the affairs of a political association” (siyasi bir topluluğun işlerini yürüten *politikos*) diye kısaca açıkladıktan sonra dipnotunda bu siyasal topluluğun *Pol.* III.6’da bahsedilen eşit ve benzerlerin rejimi olduğunu; dolayısıyla *politikos*’un *primus inter pares* (eşitler arasında birinci) olacağını; ve bu nedenle krallık, hane halkı veya köle yöneticisinden özde ayrıştığını açıklama gereği duyar (Barker, 1958: 1, not 3).

Politika çevirisi, Aristoteles'in siyasete dair görüşlerinin sonraki dönemlerde alımlanmasında istemeden de olsa bir anlam kaymasına uğratmıştır. Rubinstein, bunun sebebi olarak Moerbeke'nin *Pol. I.1*'de geçen eril sıfat *politikos*'u Latinceye eril karşılığı *politicus* yerine nötr *politicum* diye çevirmiş olmasını gösterir.⁵⁹ Rubinstein'a göre, siyasal yönetici veya devlet adamı anlamındaki *politikos*'un "siyasal rejim" (*politeia*) anlamına gelebilecek *politicum* olarak karşılanması, devlet adamı *politikos*'u Aristoteles'in kastetmediği (yukarıdaki) ikinci ve üçüncü anlamlarına yaklaştırmıştır.⁶⁰

Yine Rubinstein'a göre, Moerbeke'nin çevirisini kullanan Aquinolu Thomas da *Politika*'ya yazdığı şerhinde bu "anlam kaymasına" istemeden de olsa katkıda bulunmuştur (a.g.e.: 43-4). Aquinas'ın söz konusu pasajda geçen *basilikos* ve *politikos* karşılaştırmasını monarşik rejim (*regimen regale*) ve siyasal rejim (*regimen politicum*) olarak karşılaması *politikos*'un (çoğunluğa dayalı özgül bir rejim olan *politeia*'ya dair) üçüncü anlamının ön plana çıkmasına neden olmuştur.⁶¹ Rubinstein, Aquinolu Thomas ve Aquinolu Thomas'ın öğrencisi Romalı Giles'in şerhlerinde perçinleşen bu anlam kaymasının, istemeden de olsa, *Politika*'nın Batı siyasal tarihinde "cumhuriyetçi" ve "anayasacı" doğrultuda yorumlanmasının önünü açtığını

⁵⁹Ancak şunu belirtmeliyiz ki, "politicum" Latince sadece nötr nominatif değil eril akuzatif hale de karşılık gelir. Diğer yandan, "politicum"un aynı zamanda nötr akuzatif hal olması ve bu sözcüğün Moerbeke'nin çevirisinde hemen hemen hep akuzatif olarak kullanılmış olması işi zorlaştırmaktadır. Söz konusu cümle şudur: "Quicumque quidem igitur existimant politicum et regale et yconomicum et despoticum idem, non bene dicunt" (Aristoteles, 1872: 1-2). Burada "politicum"un eril akuzatif değil de nötr akuzatif olabileceğinin tek göstergesi *basilikos*'a tekabül eden "regale" sözcüğünün nötr akuzatif olmasıdır (eril akuzatif: *regalem*). Buna karşın, Moerbeke'nin çevirisinde "politicum"un eril akuzatif olarak kullanılmış olduğu açık bağlamlar söz konusudur. Buna örnek olarak *Pol. 1277b3-5*'in çevirisini verebiliriz: "Opera quidem subditorum sic non oportet bonum neque politicum, neque civem bonum addiscere..." (Aristoteles, 1872: 167). Türkçe çevirisi şöyledir: "Bu şekilde [despotik olarak] yönetilenlerin yaptığı işler; ne iyi insan, ne siyasal yönetici, ne de iyi bir yurttaş tarafından öğrenilmemelidir..."

⁶⁰Bu görüşe (aynı ekolden olan) Maurizio Viroli de katılır (1992: 33-6).

⁶¹Söz konusu pasaj için bkz. Aquinas, 2007: 8. Ancak şunu da belirtmeliyiz ki, her ne kadar "regimen" *politeia* anlamına gelebilse de aslında daha geniş anlamda "yönetim" anlamına gelir. Bu açıdan eş anlamlıları *dominium*, *potestas* ve *principatus* sözcükleri olmaktadır (Schütz, 2006). Aquinas hem genel anlamda "rejim"i hem de (özgül) "siyasal rejim"i ise "politia" diye çevirmiştir; bkz. Aquinas, 1971: lib. 3 l. 1.

iddia etmiştir.⁶² Bu yorum, özellikle geç Ortaçağda Floransa gibi İtalyan şehir devletleri bağlamında ortaya çıkıp İtalyan Rönesansı'nın erken dönemlerinde sıklıkla ifade bulmuştur (a.g.e.: 44-6, 48-9; Rubinstein, 2004: 105-21).

Her ne kadar bu anlam kaymasının daha sonradan cumhuriyetçi akımların gelişimine katkıda bulunmuş olması muhtemelse de, Rubinstein'in Moerbeke çevirisine dair göz ardı ettiği bazı noktalar vardır. Bunların başından yukarıda değindiğimiz “yönetim” (*archē*) ve “rejim” (*politeia*) ayrımı gelmektedir. Blythe, Rubinstein'in üzerinde durduğu Aquinolu Thomas'ın öğrencisi Luccalı Ptolemy'nin (1236-1327) Aristoteles'in siyasi terminolojisini cumhuriyetçi doğrultuda yorumunu tartışırken bu noktaya dikkat eder (1997: 21-4). Ptolemy, Aristoteles'in rejim (*politeia*) türleri ve yönetim (*archē*) tarzları tasniflerinin farkında olmasına rağmen ikincisini daha temel görmüş ve önemsemiştir. Moerbeke'nin çevirisi incelendiğinde ise *politicum*'u *politeia* için değil, tutarlı bir şekilde (*Politika*'da olduğu gibi) *politikē archē* için kullanmış olduğu görülür.⁶³ Moerbeke, *Pol.* III.4.1277b9 ve III.17.1288a12'de geçen *politikē archē* ifadesini, sırasıyla, “civilem principatum” ve “politicum principatum” olarak çevirmiş olduğunu görürüz (Aristoteles, 1872: 167, 234).⁶⁴ Hem genel anlamda “rejim”i (*politeia*) hem de (özellikle) “siyasi rejim”i (*politeia*) ise “politia” diye çevirmiştir (a.g.e.: 150, 404). Epistemik bağlamlarda (I.7, I.10) *politikē* için tutarlı bir şekilde “politica” karşılığını kullanmıştır (a.g.e.: 26, 42).⁶⁵

⁶²Cumhuriyetçilik, keyfi (despotik veya monarşik) yönetime karşı hukuka dayalı bir yönetimi savunur. Aristoteles'in despotizm/tiranlık ile krallık arasında yapmaya çalıştığı ayırım cumhuriyetçilikte önemini yitirir.

⁶³Moerbeke'nin *politikos*'u Latinceye eril karşılığı *politicus* yerine *politicum* diye çevirmesi tartışmalı olsa da metnin bütünü dikkate alındığında, bunun kesin olarak Aristoteles niyetinin dışında bir çeviri olduğunu söylemek güçtür. Örneğin, Carnes Lord *politikos*'u “expert in political rule” olarak çevirerek *politikē archē* ile bağna işaret eder (Aristoteles, 1984: 35; 2013: 1).

⁶⁴Ayrıca I.5.1254b2-6, pasajları için bkz. Aristoteles, 1872: 18. Moerbeke, *archein* (yönetmek) için “principari”, *archē* (yönetim) için “principatus” sözcüklerini kullanmıştır.

⁶⁵Moerbeke'nin *Pol.* I.3.1253b18-20'deki *politikē*'yi “politia” diye çevirmesinde bir hata söz konusu olabilir (Aristoteles, 1872: 12).

3. *Politika*'nın diğer Türkçe çevirileri ve tarihselci yorumunun bir kritiği

Politika'nın ilk Türkçe çevirisi 1940'larda Hasan Ali Yücel'in Milli Eğitim Bakanı olduğu dönemde ve onun öncülük ettiği çeviri projesi çerçevesinde iki cilt olarak yayınlanmıştır (Aristo, 1944-46).⁶⁶ 1944 tarihli birinci cilt *Politika*'nın ilk üç kitabını, 1946 tarihli ikinci cilt ise geri kalanını içermektedir. Çevirmeni o dönemde Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde öğretim üyesi olan Niyazi Berkes'tir. Berkes kullandığı edisyona veya çevirinin hangi dilden yapıldığına dair bir bilgi vermemiştir; ancak çevirinin İngilizceden yapıldığı anlaşılmaktadır. 1944'te Berkes'in ulaşabileceği en yeni İngilizce çevirilerin Jowett (1885) ve Rackham (1932) olduğunu dikkate aldığımızda; ve Berkes'in çevirisini bu çevirilerle karşılaştırdığımızda, Berkes'in her iki edisyonu da kullanmış olduğunu söylemek mümkündür.⁶⁷

Berkes çevirisinin önemli bir noksanı, 19. yüzyıldan bu yana sayfa kenarlarında kullanımı bir standart haline gelmiş olan Bekker numaralarının ilk üç kitabı içeren birinci ciltte (1944) olmaması; ikinci ciltte (1946) ise etkin bir şekilde kullanılmamış olmasıdır.⁶⁸ Çeviride bazı maddi çeviri hataları da vardır. Örneğin; Jowett'in "in all sciences and arts the end is a good" (1282b14-15) diye çevirdiği cümle, "bütün ilimlerde ve *senatolarda* gaye hayırdır" şeklinde

⁶⁶1940'lı yıllarda Hasan Ali Yücel'in öncülüğünde kurulan Tercüme Bürosu'na yapılan çevirilerin bir kısmı çeviribilim açısından sorunludur. Yunan ve Latince klasiklerin ciddi akademik çevirileri ancak son zamanlarda yapılmaya başlanmıştır. Kabalcı Yayınevi'nin 2005'te başlattığı ve çevirilerin, Loeb klasik serisinde olduğu gibi, asıl metinle beraber basıldığı "Humanitas: Yunan ve Latin Klasikleri Dizisi" bu açıdan kayda değerdir.

⁶⁷Berkes'in, çevirinin metni olarak Jowett'i; birinci ciltte yer alan ilk üç kitabın alt bölümleri ve bazen de açıklayıcı dipnotlar için Rackham çevirisini kullandığı, ikinci ciltteki diğer kitapların alt bölümleri için Jowett'e döndüğü anlaşılmaktadır. Rackham, alt bölümleri belirlemek için J. Gottlob Schneider edisyonunu (1809) kullanmıştır. Schneider edisyonunda alt bölümler, diğerlerine göre daha uzun ve daha az saydadır. Örneğin, Rackham çevirisinin birinci kitabında beş alt bölüm bulunurken, diğer çoğu çeviride bu sayı on üçtür.

⁶⁸Aristoteles'in tüm eserlerinin çevirilerinde kullanılan ve sayfa kenarlarında yer alan numaralar (bu makalenin girişinde bahsettiğiniz) Immanuel Bekker'in 1831'de Prusya Akademisi için hazırlamış olduğu Aristoteles külliyatı edisyonuna dayanmaktadır. Bu numaralar Bekker edisyonundaki sayfa, sütun ve satırlara denk gelmektedir. Her sayfada "a" ve "b" olmak üzere iki sütun yer almaktadır. Örneğin, *Politika*'nın ilk satır numarası olan 1252a1, Bekker edisyonunda 1252 nolu sayfanın, birinci, yani "a" sütununun, birinci satırını işaret etmektedir.

geçmektedir (Aristo, 1944: 136; italik bana ait). Bu bir dizgi hatası da olabilir; ancak Aristoteles'in anlamını engelleyen daha önemli hatalar da vardır.⁶⁹

Bu durumu yukarıda ayrıntılı tartıştığımız *Pol. I.1*'deki üçüncü pasajın son cümlesi üzerinden göstermeye çalışalım. Bu cümle Berkes çevirisinde şöyledir: “O halde, devletlerin birbirlerinden nasıl ayrıldıklarını, bunlar hakkındaki bilgilerimizi bir bilim halinde birleştirmek mümkün olup olmadığını görmek için biz de devleti yapan unsurların neler olduğunu araştırmalıyız” (Aristo, 1944: 4). Berkes'in (*Pol. I-III* için) kullanmış olduğu anlaşılan Jowett çevirisi ise şöyledir: “We must therefore look at the elements of which the state is composed, in order that we may see *in what they differ from one another, and whether any scientific distinction can be drawn between the different kinds of rule*” (Aristotle, 1885: 1-2). Jowett (burada yıldızla belirtilen) kısım için bir dipnot düşerek, Alman filolog Jacob Bernays'in (1824-81) Almanca kısmi çevirisinden (Bernays, 1872) alternatif bir okumaya dikkat çekmiştir: “how the different kinds of rule differ from one another, and generally whether any scientific result can be attained about each one of them.” Muğlaklık, Jowett'in notlarında belirttiği gibi, cümlede geçen “toutōn” (bunların) işaret zamirinden kaynaklanmaktadır.⁷⁰ Diğer yandan, Berkes'in birinci okuma biçimini benimsemiş olduğunu ve diğeri hakkında sessiz kalmış olduğunu görürüz.⁷¹

Ancak Berkes'deki bu pasajın çevirisinin sorunu bundan ibaret değildir. Berkes ile Jowett çevirilerini karşılaştırdığımızda Berkes'in “devletlerin

⁶⁹Örneğin, Jowett'teki (Aristotle, 1885: 79) şu cümlenin çevirisi hatalıdır: “The words constitution [*politeia*] and government [*politeuma*] have the same meaning, and the government, which is the supreme authority in states, must be in the hands of one, or of a few, or of many” (1279a25-28). Berkes, “constitution” için “yasa”; “government” için “hükümet” kullanarak Aristoteles'in anlamından oldukça uzaklaşmıştır (Aristo, 1944: 121). Aynı hatalı çeviri başka yerlerde de tekrarlanmıştır (Aristo, 1944: 118-19). İkinci bir örnek ise Jowett'in şu cümlesindeki italik kısmın çevirisidir: “Wealth and freedom are the grounds on which the oligarchical and democratical parties respectively claim power in the state” (1280a5-6). Berkes bunu şu şekilde çevirmiştir: “Oligarşi ve demokrasi yarışları arasında devlete hakim olmak bahsinde görülen daimi ayrılığın sebebi budur” (Aristo, 1944: 124).

⁷⁰Jowett, notların yer aldığı çevirisinin ikinci cildinde bu iki alternatif okumaya daha uzun bir şekilde değinir ve Bernays'in yanında Alman klasikçi Franz Susemihl'in (1826-1901) de bu okumayı tercih ettiğini belirtir (1885, Cilt 2: 3).

⁷¹Berkes'in bu pasaj için kullanmasa da elinin altında olan Rackham çevirisi şöyledir: “So too with the state, by examining the elements of which it is composed we shall better discern in relation to these different kinds of rulers what is the difference between them, and whether it is possible to obtain any scientific precision in regard to the various statements made above” (Aristotle, 1932: 5; italikler bana ait).

birbirlerinden nasıl ayrıldıklarını” ifadesinin aslında Jowett'te bir karşılığı olmadığını görürüz. Jowett'in birinci okumasında “what they differ from one another” ifadesi devletin (*polis*) alt bölümlerine; “any scientific distinction can be drawn between the different kinds of rule” ifadesi de ikinci pasajdaki farklı yönetim biçimlerine tekabül eder. Berkes, “farklı yönetim çeşitlerini” “devlet” olarak bir nevi yorum katarak çevirerek sadece bu pasajın doğru anlaşılmasını engellemiş olmaz; aynı zamanda, yukarıda değindiğimiz gibi, *Politika*'nın geri kalanı için önemli bir meselenin doğru kavranmasını güçleştirmiş olur.

Şimdi, Berkes'in çevirisinin başına Aristoteles'in yaşamı, çalışmaları ve *Politika*'nın içeriğine dair okuyucuyu bilgilendirmek için koyduğu kısa Önsöz'deki Aristoteles yorumuna bakalım. Berkes'in Önsöz'ü bu makalenin başındaki ikinci alıntı ile sona erer. Burada Berkes Aristoteles'in *Politika*'sının önemini yaşadığı dönemle sınırlı olduğunu; yani bir nevi tarihi vesika olduğunu; günümüz için geçerliliğinin kalmadığını savunmaktadır. Berkes'in bu görüşünü, makalenin başındaki diğer alıntı ile karşılaştırdığımızda, Aristoteles'in eserlerine yaklaşım açısından Türkiye ile Batı dünyası arasındaki büyük farkı net bir şekilde görebiliriz. Berkes'in Aristoteles yorumunda göz ardı ettiği nokta; Aristoteles'in doğa bilimlerine ereksel (teleolojik) yaklaşımı, her ne kadar modern bilimin öncülerince eleştirilip, bir kenara bırakılmış olsa da, insan ve topluma dair eserleri günümüze dek ilgi görmeye devam etmiş olmasıdır. Berkes, modern bilim ve felsefenin Aristotelesçiliğe yönelttiği eleştirileri Aristoteles'in iflası olarak kabul etmiş ve Aristoteles'i Skolastik düşünceyle eş tutmuştur. Halbuki günümüzde gitgide daha fazla kabul gören yaklaşım Aristoteles'i sonradan ortaya çıkan Skolastik gelenekten ayrı tutma yönündedir.⁷² *Politika*'nın siyaset felsefesi açısından değeri ne Aristoteles'in içinde yaşadığı tarihsel dönem ile sınırlandırılabilir; ne de Aristoteles'ten etkilenen Skolastik düşünceyle.

Berkes'in şu sözleri de Aristoteles'e tarihselci (*historicist*) bakış açısını yansıtır:

Bununla beraber, Aristo bütün bunları [hükümet rejimlerinin nasıl islah edilebileceğine dair düşünceleri] geçmiş zamanın şehir devleti çerçevesi

⁷²Yukarıda da değindiğimiz gibi bu yaklaşımı geliştirenlerin başında Martin Heidegger gelmektedir. 1920'ler Almanya'sında Heidegger'in derslerini takip eden Jacob Klein ve Leo Strauss gibi düşünürler ve onların daha sonradan ABD'de yetiştirdiği öğrenciler, bu yaklaşımı Aristoteles'in ve diğer düşünürlerin siyaset felsefesine uygulamıştır; bkz. Velkley, 2011: 5-7. Şunu da belirtmekte fayda var ki; Klein, Platon ve Aristoteles'e daha geniş bir perspektiften yaklaşırken, Strauss bu filozofların daha çok siyaset felsefesine odaklanmıştır. Klein ve Strauss'un Heidegger'le ve birbirleriyle olan düşünsel ilişkileri için bkz. Klein ve Strauss, 1970.

içinde düşünmekten kurtulamamıştır. Büyük bir imparatorluk kuran İskender'in hocası hâlâ "polis" in tipik bir aristokrat aydını olarak düşünüyordu. "Politika" devlet adamları, kanun kurucular için bir el kitabı gibidir. Tavsiye ettiği devlet şekilleri eski tip şekillerdir. Zamanın yeni siyasi gelişmelerine dair hiçbir işaret ve tahmin yoktur. Büyük toprağa dayanan devletlerden, milletlerden, imparatorluklardan ehemmiyet vererek bahsetmez; ancak Asyalılık diye kötölemek istediği zaman bunlardan bahseder (Berkes, 1944: iii).

Bu bakış açısını Mete Tunçay'ın *Batı'da Siyasal Düşünceler Tarihi* derlemesinde Aristoteles için yazdığı tanıtım yazısındaki şu yorumunda da görürüz: "İskender koca İmparatorluğunu kurup genç yaşında öldükten sonra bile, Aristoteles hâlâ, siyaseti, geleneksel, küçük, kendi kendine yeterli 'polis' terimleriyle düşünmeye devam etmiştir" (Tunçay, 2006: 144).⁷³

Bu tarihselci yorumun göz ardı ettiği nokta, Aristoteles'in İmparatorluk gibi farklı dil ve kültürlerle sahip bir topluluğun ve hatta benzer kültüre sahip topluluklardan oluşan bir toplumun (*ethnos*) gerek nüfus gerekse toprak ölçüsü açısından iyi yaşamı sağlamaya müsait olmadığını tartışmış olduğudur (1324a3-1325a15, 1326a25-b39, 1333b5-1334a10). Yoksa, Aristoteles böylesi topluluklar üzerinde hükümler kurulabileceğini zaten Pers veya Asur İmparatorlukları örneklerinde olduğu gibi iyi bilmektedir. Ama bu tür "despotik" bir hükümlerlik, zorunlu olarak savaş, fetih ve tahakküm içereceğinden, Aristoteles açısından, "siyasal" bir yönetim biçimi sayılamayacağı gibi, siyasetin amacı olan iyi yaşamı (hem yönetenler, hem de yönetilenler açısından) sağlamada yetersiz kalacaktır (Lord, 1978: 350-53; Simpson, 1998: 204-13, 239-41). Kısacası, Aristoteles'e yönelik bu eleştirinin temelinde Aristoteles'in "siyaset" veya "siyasal" anlayışının doğru bir şekilde anlaşılması yatmaktadır.⁷⁴

Son olarak *Politika*'nın diğer Türkçe çevirilerinden bahsedelim. Bunlardan birisi Dergâh Yayınları'nca yayınlanmış; ancak basımı durdurulan Ersin Uysal çevirisidir (Aristo, 2007).⁷⁵ Bu çeviri okunabilirlik ve doğruluk

⁷³Bu tarihselci yaklaşımı ilk defa 1969'da Türkçeye çevrilen George H. Sabine'nın *A History of Political Theory* (1973 [1937]) kitabında görmek mümkündür. Sabine aynı konuda Aristoteles için şöyle der: "He [Aristoteles] seems to have lacked the imagination necessary to see the revolutionary importance of Alexander's conquest of the East, with the consequent mingling of Greek and oriental civilization" (1973: 95).

⁷⁴19. yüzyıl tarihselciliğinin eleştirel bir değerlendirmesi için bkz. Mandelbaum, 1971. Tarihselciliğin felsefi açıdan eleştirisi için bkz. Strauss, 1953: 9-34. Strauss'un tarihselcilik eleştirisi için ayrıca bkz. Norton, 1981.

⁷⁵Dergâh Yayınları *Politika*'nın orijinal dilden yeni bir çevirisi üzerinde çalışıldığını bu makalenin yazarına bildirmiştir.

açısından nispeten iyidir. Ancak yukarıda değindiğimiz pasajdaki muğlaklık, bu çeviride de kendini göstermekte; tartışılan mevzunun devletin alt bölümleri mi farklı yönetim biçimleri mi olduğu net olarak anlaşılammamaktadır. Bekker numaralarının olmaması ve metin olarak İngilizce bir çevirinin esas alındığı anlaşılrsa da bu konuda bir bilgi verilmemiş olması akademik açıdan sorunludur.

Hem bu çeviri hem de Tunçay çevirisindeki bir başka ciddi sorun orijinal metinde olmayan eklemelerin yapılmış olmasıdır. Aristoteles'in *Pol.* II.1-6'da Platon'un *Devlet* ve *Yasalar* eserlerini tartışırken kullandığı ifadelerde Platon'un veya eserinin adı geçmediği cümlelerde okuyucuya kolaylık olsun diye bunlar haber verilmeksizin eklenmiştir.⁷⁶ Böyle bir uygulama daha eski tarihli İngilizce çevirilerin bazılarında görülse de yeni çevirilerde tercih edilmemektedir.⁷⁷ Halbuki Aristoteles, II.1'de Platon'un *Devlet*'ini andıktan sonra II.2-5'deki eleştirilerini bu diyalogdaki Sokrates karakteri üzerinden yürütür.⁷⁸ Bu nokta Aristoteles'in Platon'un diyaloglarını nasıl okuduğuna ışık tutması açısından oldukça önemlidir. Okuyucuya kolaylık olsun diye metin içine ekleme yapılması gerekli görülmüş olsa bile bunun orijinal metne daha uygun bir şekilde yapılması doğru olurdu.⁷⁹ Ancak bu eklemelerin bir kısmının Türkçe çevirmenler tarafından değil esas alınan İngilizce çeviride yer aldığını da gözden kaçırmamak gerekir. Diğer yandan ekleme yapılmış tüm pasajların Uysal ve Tunçay çevirilerinde aynı olması dikkat çekicidir. Nitekim, başka yerlerde de iki çeviri arasında büyük benzerlikler görülmektedir. Aklımıza gelen bir ihtimal, Uysal'ın Saunders'in gözden geçirip düzelttiği Sinclair (Aristotle, 1981) çevirisini esas alıp, çevirisini Tunçay çevirisi ile karşılaştırarak yapmış olabileceğidir.⁸⁰

⁷⁶Bu eklemeler en çok II.4-6'da görülmektedir (bkz. 1262a32-37).

⁷⁷Bu tür eklemelere en çok Barker (Aristotle, 1958) ve Sinclair (Aristotle, 1962) çevirilerinde rastlanır. R. F. Stalley (Aristotle, 1995a), gözden geçirip düzelttiği Barker çevirisinden bu eklemeleri çıkarmıştır. Trevor J. Saunders'in (Aristotle, 1981) gözden geçirip düzelttiği Sinclair çevirisinde ise bir iki tanesi hariç hepsi dipnotlara inmiştir. Saunders (Aristotle, 1995b) kendi yaptığı kısmi *Politika* çevirisine böyle eklemeler yapmamıştır. Rackham (Aristotle, 1932), Lord (Aristotle, 1984) ve Reeve (Aristotle, 1998) çevirilerinde ise bu tip eklemeler görülmez. Jowett (Aristotle, 1885) çok temkinli bir kaç ekleme yapmıştır.

⁷⁸Bu eleştirilerin "haklılığı" akademik literatürde 19. yüzyıldan günümüze tartışma konusu olmuş ve farklı görüşler ortaya konmuştur. Bu konuda bkz. Mayhew, 1997; Pangle, 2013: 72-80.

⁷⁹Nitekim, Jowett orijinal metinde geçmese bile bir yerde "Socrates" ismini eklemiştir (1262a32).

⁸⁰Buna gösterebileceğimiz bir kanıt Sinclair/Saunders çevirisinde geçen şu cümle olacaktır: "Again, community of wives and children is prescribed for the Guardian

Bunun dışında *Politika*'nın iki Türkçe çevirisi daha mevcuttur; ancak her ikisinin de akademik dürüstlük ilkesini ihlal ettiği açıktır. Bunlardan Ark Kitapları'ndan çıkmış olanı (Aristoteles, 2013b), ufak tefek değişiklikler dışında Tunçay çevirisiyle tıpatıp aynıdır. Çevirmenin, Sunuş yazısında “daha önceden yazmış olduğumuz Aristoteles’in siyaset felsefesini anlatan giriş yazısı”nın ise muhtelif internet siteleri ile yüksek lisans ve doktora tezlerinden alınmış pasajlardan ibaret olduğu anlaşılmaktadır.

Say Yayınları'ndan çıkmış *Politika* çevirisi de (Aristoteles, 2013a) bir önceki kadar olmasa da oldukça sorunludur. İç ve dış kapaklarında yayınevinin koymuş olduğu “Eski Yunancadan” çevrildiğine dair bir ibare yer almaktadır. Çevirmen de çift dilli Loeb edisyonunu kullanmış olduğunu bizzat belirtir.⁸¹ Ancak bu çeviri Tunçay çevirisi ile ciddi benzerlikler göstermektedir. Dikkatli bir gözlemci, bu çevirinin Tunçay çevirisinin üzerinde bazı değişiklikler yapılmış hali olduğunu görecektir. Bunun en bariz kanıtı Tunçay'ın kullandığı Sinclair çevirisinde artık terkedilmiş bir çeviri yöntemidir. Tunçay kitabın başına koyduğu “Çevirenin Notu”nda bunu şu şekilde belirtmiştir: “*Politika*'yı İngilizce çevirilerinin en yenisinden Türkçeye aktardım. Prof. T. A. Sinclair'in yaptığı bu çevirinin birtakım biçimsel özellikleri vardır. . . . Aristoteles çağdaş bir yazar olsaydı herhalde böyle yapardı diye de, bazı cümleler dipnotlarına indirilerek esas metnin sürekliliği sağlanmıştır” (Aristoteles, 1975: 2). Tunçay, Sinclair çevirisine sadık kalarak uzunlukları bir ila birkaç cümle arasında

---

class. It would seem to be far more useful if applied to the agricultural class” (1262a40vd.). Orijinal metinde tek cümle olan bu iki cümle, diğer İngilizce çevirilerin hemen hemen hepsinde tek cümle olarak çevrilmiştir. Diğer yandan hem Tunçay hem Uysal, bu cümleyi burada olduğu gibi iki ayrı cümle olarak çevirmiş ve ne orijinal metinde ne de Sinclair/Saunders çevirisinde olmamasına rağmen her ikisi de ilk cümleye “*Devlet*'te” ibaresini eklemiştir. Verebileceğimiz bir başka örnek II.2'de Arkadyalıları dair cümledir (1261a27-29). Bu cümlelerin Uysal ve Tunçay çevirileri oldukça benzeştiği görülmektedir. Diğer yandan, Tunçay (Sinclair çevirisinde olduğu gibi) bu cümleyi dipnota indirmişken; Uysal paranteze alıp metin içinde vermiştir. Bu cümle orijinal edisyonlarda olduğu gibi (Uysal'ın takip ettiğini sandığımız) Sinclair/Saunders çevirisinde metinde ve parantez içinde geçmekte iken; Rackham (Aristotle, 1932) hariç diğer İngilizce çevirilerde metin içinde yer almasına rağmen paranteze alınmamıştır.

⁸¹Çevirmen, çevirinin başına şu notu eklemiştir: “Çeviride Aristotle: Politics (Loeb Classical Library No. 264) künyeli metin esas alınmıştır” (s. 22). Harvard Üniversitesi Yayınlarına bağlı Loeb Klasikler serisi bilindiği gibi çift dillidir. İngilizce çevirmeni H. Rackham olan *Politika*'nın Loeb edisyonu, İngilizce çevirinin yanında orijinal Eski Yunanca metni de içermektedir.

değişen yaklaşık 80 pasajı dipnotlara indirmiştir.⁸² Böyle bir durum Loeb edisyonu için söz konusu olmamasına rağmen, bu pasajların hiçbiri Akderin çevirisinde ne ana metinde ne de dipnotlarda yer almamaktadır.

Bunun dışında, bu çeviri bir çok anlam kaybına neden olacak maddi hata içermektedir. Örneğin, yukarıda değindiğimiz *Pol. I.1*'in ikinci pasajının bir kısmı şöyle çevrilmiştir: “Aralarında sadece büyüklük değil aynı zamanda nicelik farkı da vardır” (Aristoteles, 2013a: 23).⁸³ Bu cümledeki “nicelik” sözcüğü aslında “nitelik” olmalıdır. Bir başka hatalı çeviri şudur: “Doğa erkek ve kadın arasında da bir fark ortaya koyar” (Aristoteles, 2013a: 24).⁸⁴ Bir üçüncüsü şudur: “Önce öküz ve sabanı koşmak için bir ev ve bir kadın al!” (Aristoteles, 2013a: 25).⁸⁵ Son bir örnek olarak şunu verelim: “Çoğu toplum önceleri krallık idaresi altında yaşardı, gerçi birçoğu halen aynı şekilde yaşıyor, bu insanlar krallarının aynı zamanda tanrıları da olduğunu söylerlerdi” (Aristoteles, 2013a: 25).⁸⁶ Bir tane de Tunçay’ın hatalı bir çevirisinin bu çeviride tekrar edilmesine örnek verelim. Tunçay’ın “Kadın, ayrı ayrı işlere bakar ve cömertlikle başka başka araçlar sağlar” (Aristoteles, 1975: 8) diye; Akderin’in ise “Kadınlar farklı işlerle ilgilenirler ve cömertçe farklı araçlar sağlarlar” (Aristoteles, 2013a: 24) olarak çevirdiği cümlenin doğrusu şöyle olmalıdır: “Doğa hiçbir şeyi cimrice yapmaz; aksine her iş için tek bir şey

⁸²Bu uygulama aynı zamanda Mete Tunçay çevirisinin en büyük sorunudur.

⁸³Loeb çevirisi şöyledir: “they imagine that the difference between these various forms of authority is one of greater and smaller numbers, not a difference in the kind” (Aristotle, 1932: 3).

⁸⁴Tunçay çevirisi şöyledir: “Doğa, kadınla köle arasında bir ayrım gözetmiştir” (s. 8). Doğrusu Tunçay’daki gibi “köle” olmalıdır.

⁸⁵Tunçay çevirisi şöyledir: “İlkin bir ev ve bir kadın edin ve bir öküz, sabana koşmak için” (s. 8). Her ne kadar Tunçay çevirisi zarif değilse de sabana koşulacak olanın “öküz” olduğu anlaşılabilir. Akderin’in çevirisinden sabana koşulacak olanın “bir ev ve bir kadın” olduğu anlaşılmaktadır.

⁸⁶Tunçay çevirisi şöyledir: “İnsanlar başlangıçta kendileri kralların yönetimi altında yaşadıkları için - hala birçokları öyle ya - tanrıların da bir kralları olduğunu söylerlerdi” (s. 9). Akderin’in çevirisinden söz konusu insanların, krallarını aynı zamanda tanrıları olarak gördükleri sonucu çıkar. Halbuki Aristoteles, Tunçay’ın doğru çevirdiği gibi, insanların tanrıların da kralları olduğuna inandıklarından bahsetmektedir. Aristoteles’in burada değindiği şey “insanbiçimcilik”tir (*anthropomorphism*).

yapar.” Bu cümlenin öznesi (yani, cömertçe iş yapan) “kadın” değil “doğa”dır.⁸⁷

“Çeviri, genellikle sanıldığından çok daha karmaşık, anlaşılması güç bir olgudur” (Göktürk, 1994: 103). Yukarıda dikkat çektiğimiz çeviri sorunlarının dışında iyi bir çevirinin daha birçok meziyeti olmalıdır. Bunların tümünü burada tartışmaya imkan da gerek de yok. Ancak felsefi metinleri ilgilendiren birkaç tanesine özetle değinelim. İyi bir çeviri, bir taraftan metne sadakat ile diğer taraftan okunabilir ve anlaşılabilir olma arasında hassas bir denge kurmaya çalışmalıdır. Bu dengenin ibresi çevirmenden çevirmene değişebilir; ancak çevirmen, bu konudaki tutumunu baştan beyan etmelidir. Örneğin, kaynak dildeki bir terimin hedef dilde tam bir karşılığı olmadığı düşünülüyorsa, asıl terimin anlam dünyasını aktardıktan sonra bulunan karşılığın mantığı açıklanmalı; ve bu karşılığın semantik açıdan eksik kalabileceği konusunda okuyucu uyarılmalıdır. Bununla beraber aynı terimin metnin farklı yerlerinde farklı çağrışımları olabileceğinden tek bir karşılık kullanmak mümkün olamayabilir. Bu durumda iyi bir çevirmen farklı karşılıklar kullansa bile okuyucuya çevrilen terimin aynı olduğu bilgisini vermelidir. Böylelikle çevirmen, mümkün olduğunca okuyucu ile yazar arasına girmeden aracı görevini tarafsız bir şekilde yürütür. Çevirmen, tartışmaya açık yorumlar ile nötr açıklamalar arasında fark gözetmeli ve yorumlarını çeviriye yedirmektense bunları önsöz veya dipnotlara saklamalıdır. Bunun neticesinde çevirmen metni olduğundan (yani orijinal metnin hitap ettiği kitlenin ortalama bir üyesinin idrak düzeyine göre) ne daha fazla kolaylaştırmalı ne de zorlaştırmalıdır.⁸⁸

⁸⁷Aynı hatayı Berkes de yapmıştır: “Bununla beraber, tabiat kadın ile köle arasında esaslı bir fark yapmıştır; çünkü kadın, her işe yarıyan Delphoi bıçağını yapan demirci gibi, hasis değildir” (Aristo, 1944: 5).

⁸⁸Son olarak Batılı yazarların Aristoteles’e dair önemli kitaplarının Türkçe çevirilerinde rastladığımız bazı yanlışlara değinelim. İlk örneğimiz, yukarıda bahsettiğimiz W. D. Ross’un *Aristoteles* kitabının çevirisinden: “‘Teorik bilgelik’, politika bilimiyle ‘eşkaplam’lıdır, fakat özü, onunla aynı değildir” cümlesinde geçen “teorik bilgelik” aslında “pratik bilgelik” olmalıdır (Ross, 2011: 339). Bu cümlenin İngilizcesi şöyledir: “‘Practical wisdom’ is co-extensive with political science, but its essence is not the same” (Ross, 1995: 226). İkinci örnek, G. E. R. Lloyd’un *Aristotle: The Growth and Structure of His Thought* (1968) çalışmasının Türkçe çevirisinden (Lloyd, 2014). Bu çeviride Lloyd’un orijinal çalışmasında Aristoteles’in “Eudemus or On the Soul” adlı günümüze ulaşmayan erken dönem diyalogu her seferinde *Eudemus’a Etik* diye çevrilmiştir; bkz. Lloyd, 1968: 9, 20, 28-40; 2014: 22, 31, 37-47. Halbuki *Eudemus’a Etik* günümüzde mevcut olan Aristoteles’e ait başka bir eserin ismidir. Aristoteles’in erken dönemine ait olması itibarıyla *Eudemus* diyalogu, Lloyd’un bu kitapta (Werner Jaeger’in Aristoteles’in entelektüel gelişimine dair

Değerlendirme ve sonuç

Her felsefi metinde olduğu gibi Aristoteles'in *Politika*'sı da farklı yorumlara açık bir metindir. Üretilme (öğrencilerinin aldığı ders notları mı?) ve aktarılma aşamalarındaki soru işaretlerinin çokluğu dikkate alındığında bu “tartışmaya açıklık” durumu diğer metinlere göre daha fazladır. Buna karşın, elimizdeki metnin felsefi bir kıymet içerdiği Batı dünyasında genel kabul görmüş ve halen de görmeye devam etmektedir. Bu durumda bu eserin doğru anlaşılması siyaset felsefesi ve bilimi için büyük bir önem arz etmektedir. Yukarıda bu eserin genelini doğru yorumlanabilmesi için *Pol. I.1*'de ortaya konan meselenin önemsenmesi ve eserin geri kalanındaki izlerinin takip edilmesi gerektiği savunulmuştur. Bu mesele, Aristoteles'e göre, siyasal yönetimin diğer yönetim tarzlarından ve özellikle despotluktan farklı olduğu tezidir.

Bu eserde ve dolayısıyla Batı düşünce tarihinde önemli bir yer tutan “siyasal yönetim” kavramı günümüz dünyası için geçerliliğini korumaktadır. Günümüzde halen siyasetin eşit ve hür kişiler arasındaymış gibi yapılması konusunda sadece gelişmekte olan ülkelerde değil gelişmiş ülkelerde de sıkıntılar yaşanmaktadır. Aristoteles'in *Politika*'sı bu sıkıntıları aşmamızı sağlayacak mucizevi bir reçete içermese de, siyasal yönetimin neden doğası gereği “despotik” değil eşitlikçi ve özgürlükçü olması gerektiğini bize hatırlatır. Bu “cumhuriyetçi” okuma Batı düşünce tarihinde geç Ortaçağ ve erken Yeniçağda öne çıkmış olsa da metnin kendisinde de mevcuttur. Başta değindiğimiz çağdaş siyaset düşünce tarihçiliğinin önemli bir temsilcisi olan James Schmidt de istifa ettiğimiz söz konusu makalesinde Aristoteles'in *Politika*'sına dair kendi adına bir değerlendirme yaptığında bunu kabul eder: “Aristoteles siyasal toplumu [*political community*] bir denkler toplumu olarak görmüştü; ve tüm cebir içeren ilişkileri buna dair açıklamasının kıyasına itmişti; ya gerçek siyasal toplumla kontrast oluşturmaları için ya da *polis*'in var olması için gereken ön koşullar olarak” (1986: 309-10).

Batı'da Aristoteles'in *Politika*'sına yönelik akademik ilginin son iki yüzyılda oldukça canlı olmasına karşın, aynı şeyi Türkçe dili ve literatürü için söylemek kolay değildir. Kanımızca bunun önemli bir nedeni, bu eserin halen Türkçede akademik standartlara uygun bir çevirisinin olmamasıdır. Bu noksanın, *Politika*'nın üniversitelerde lisans veya lisans üstü seviyelerde doğru bir şekilde öğretilmesini engelleyeceği; bunun üzerine yapılan akademik çalışmaları olumsuz etkileyeceği şüphesizdir. Bu eksikliğin en yakın zamanda

---

“gelişimsel” tezine karşı) savunduğu argümanda önemli bir yer tutmaktadır. Bu ciddi çeviri hatası doğal olarak Lloyd'un argümanının üstünü örtmektedir. Her iki çeviride de burada sıralayamayacağımız başka hatalar da mevcuttur.

giderilmesini ümit ediyoruz. O zamana kadar ise mevcut çevirilerin yukarıdaki eleştirilerin ışığında dikkatli bir şekilde kullanılmasının faydalı olacağını düşünüyoruz. “Uyanış devirlerine yaratıcılık kudretini veren tercümedir” diyerek çeviri ile düşünce ve hatta medeniyet arasındaki yakın bir ilişki olduğuna dikkat çeken Hilmi Ziya Ülken’in 1940’lı yıllarda Milli Eğitim Bakanlığı’na girilen çeviri faaliyetlerine dair yaptığı şu uyarıya kulak vermek gerekir: “Bu tercümelerin üzerinde durmak, eksiklerini tamamlamak ve onları tekrar tercüme etmek, bu hususta vaktiyle Me’mun devrinde Arapların yaptığı çok ciddi faaliyetten örnek almak çok yerinde olacaktır” (2011: 5, 265).

Kaynakça

I. *Politika*’nın orijinal edisyonu ve Latince çevirisi

Aristoteles (1872), *Aristotelis Politicorum libri octo cum vetusta translatione Guilelmi de Moerbeka* (Leipzig: Teubner) (Der. Franz Susemihl).

Aristoteles (1957), *Aristotelis Politica* (Oxford: Clarendon Press) (Der. W. D. Ross).

II. *Politika*’nın referans verilen İngilizce çevirileri

Aristotle (1885), *The Politics* (Oxford: Clarendon Press) (Çev. Benjamin Jowett).

Aristotle (1932), *Politics* (Cambridge, MA: Harvard University Press) (Çev. H. Rackham).

Aristotle (1958), *The Politics of Aristotle* (Oxford: Oxford University Press) (Çev. Ernest Barker).

Aristotle (1962), *The Politics* (Harmondsworth: Penguin) (Çev. T. A. Sinclair).

Aristotle (1981), *The Politics* (London: Penguin) (Çev. T. A. Sinclair, Düz. Trevor J. Saunders).

Aristotle (1984), *Politics* (Chicago: University of Chicago Press) (Çev. Carnes Lord).

Aristotle (1995a), *Politics* (Oxford: Oxford University Press) (Çev. Ernest Barker, Düz. R. F. Stalley).

Aristotle (1995b), *Politics: Books I and II* (Oxford: Clarendon Aristotle Series) (Çev. Trevor J. Saunders).

Aristotle (1998), *Politics* (Indianapolis: Hackett) (Çev. C. D. C. Reeve).

Aristotle (2013), *Politics*, İkinci Baskı (Chicago: University of Chicago Press) (Çev. Carnes Lord).

III. *Politika*’nın Türkçe çevirileri

Aristo (1944), *Politika I-III* (İstanbul: Maarif Matbaası) (Çev. Niyazi Berkes).

Aristo (1946), *Politika IV-VIII* (İstanbul: Maarif Matbaası) (Çev. Niyazi Berkes).

Aristoteles (1975), *Politika* (İstanbul: Remzi Kitabevi) (Çev. Mete Tunçay).

Aristo (2007), *Politika* (İstanbul: Dergâh Yayınları) (Çev. Ersin Uysal).

Aristoteles (2013a), *Politika* (İstanbul: Say Yayınları) (Çev. Furkan Akderin).

Aristoteles (2013b), *Politika* (İstanbul: Ark Kitapları) (Çev. Murat Temelli).

IV. Diğer kaynaklar

Adcock, Robert ve Mark Bevir (2007), "The Remaking of Political Theory", Adcock, Robert, Mark Bevir ve Shannon C. Stimson (Der.), *Modern Political Science: Anglo-American Exchanges since 1880* (Princeton: Princeton University Press): 209-33.

Aquinas, Thomas (1971), *Sententia libri Politicorum* <<http://www.corpusthomicum.org/cpo.html>> (Corpus Thomisticum, Pamplona) (Haz. Roberto Busa SJ ve Enrique Alarcón).

Aquinas, Thomas (2007), *Commentary on Aristotle's Politics* (Indianapolis: Hackett) (Çev. Richard J. Regan).

Arendt, Hannah (1958), *The Human Condition* (Chicago: The University of Chicago Press).

Arslan, Ahmet (2011), "Önsöz", *Aristoteles* içinde, W. D. Ross (İstanbul: Kabalıcı Yayıncılık): 9-16.

Babbitt, Susan M. (1985), "Oresme's *Livre de Politiques* and the France of Charles V", *Transactions of the American Philosophical Society* Cilt 75, Bölüm 1 (Philadelphia: American Philosophical Society).

Backes, Uwe (2010), *Political Extremes: A Conceptual History from Antiquity to the Present* (New York: Routledge).

Ball, Terence (2001), "Discordant Voices: American Histories of Political Thought", Castiglione, Dario ve Iain Hampsher-Monk içinde: 107-33.

Bernays, Jacob (1872), *Aristoteles' Politik. Erstes, zweites und drittes Buch mit erklärenden Zusätzen*. Berlin: Hertz.

Bien, Günther (1990), "Die Wirkungsgeschichte der aristotelischen Politik", Patzig, Günther (Der.), *Aristoteles' "Politik"* (Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht): 325-56.

Blythe, James M. (1992), *Ideal Government and the Mixed Constitution in the Middle Ages* (Princeton: Princeton University Press).

Blythe, James M. (1997), "Introduction", Ptolemy of Lucca ve Thomas Aquinas, *On the Government of Rulers: De Regimine Principum* (Philadelphia: University of Pennsylvania Press) (Çev. James M. Blythe).

Bollnow, Otto Friedrich. "What Does It Mean to Understand a Writer Better Than He Understood Himself?" *Philosophy Today* 23.1 (1979): 16-28.

Botley, Paul (2004), *Latin Translation in the Renaissance: The Theory and Practice of Leonardo Bruni, Giannozzo Manetti and Desiderius Erasmus* (Cambridge: Cambridge University Press).

Bruni, Leonardo (1992), "The Right Way to Translate", Lefevere, André (Der.), *Translation/History/Culture: A Sourcebook* (London: Routledge): 81-86.

Cartledge, Paul (2009), *Ancient Greek Political Thought in Practice* (Cambridge: Cambridge University Press).

Cartledge, Paul (2013), *Pratikte Antik Yunan Siyasi Düşüncesi* (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları) (Çev. Kıvanç Tanrıyar).

Castiglione, Dario ve Iain Hampsher-Monk (Der.) (2001), *The History of Political Thought in National Context* (Cambridge: Cambridge University Press).

Chuska, Jeff (2000), *Aristotle's Best Regime* (Lanham: University Press of America).

- Crick, Bernard (1962), *In Defence of Politics* (Chicago: University of Chicago Press).
- Çelgin, Güler (2011), *Eski Yunanca – Türkçe Sözlük* (İstanbul: Kabcacı Yayınevi).
- Deslauriers, Marguerite (2006), "The Argument of Aristotle's *Politics* 1", *Phoenix* 60 (1/2): 48-69.
- Dod, Berbard G. (1982) "Aristoteles Latinus", Kretzmann, Kenny ve Pinborg içinde: 45-79.
- Dunbabin, Jean (1982), "The Reception and Interpretation of Aristotle's *Politics*", Kretzmann, Kenny ve Pinborg içinde: 723-37.
- Düring, Ingemar (1957), *Aristotle in the Ancient Biographical Tradition* (Göteborg: Institute of Classical Studies of the University of Göteborg).
- Dzelzainis, Martin (1995), "Milton's Classical Republicanism", Armitage, David, Armand Himy ve Quentin Skinner (Der.), *Milton and Republicanism* (Cambridge: Cambridge University Press): 3-24.
- Gadamer, Hans-Georg (1996), "Gadamer on Strauss: An Interview", Fortin, Ernest L. (Der.), *Human Rights, Virtue, and the Common Good* (Lanham: Rowman & Littlefield): 175-89.
- Gadamer, Hans-Georg (2004), *Truth and Method*, İkinci Gözden Geçirilmiş Baskı (London: Continuum) (Çev. Joel Weinsheimer ve Donald Marshall).
- Garnsey Peter, (1996), *Ideas of Slavery from Aristotle to Augustine* (Cambridge: Cambridge University Press).
- Goodman, Lenn E. ve Robert B. Talisse (2007), *Aristotle's Politics Today* (Albany: SUNY Press).
- Göktürk, Akşit (1994), *Çeviri: Dillerin Dili* (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları).
- Gundersheimer, Werner L. (1966), *The Life and Works of Louis Le Roy* (Genève: Librairie Droz).
- Gunnell, John G. (1993), *The Descent of Political Theory: The Genealogy of an American Vocation* (Chicago: University of Chicago Press).
- Hampsher-Monk, Iain, Karin Tilmans ve Frank van Vree (Der.) (1998), *History of Concepts: Comparative Perspectives* (Amsterdam: Amsterdam University Press).
- Hankins, James (2003), *Humanism and Platonism in the Italian Renaissance*, Vol. 1 (Rome: Edizioni di storia e letteratura).
- Haskins, Charles H. (1927), *The Renaissance of the Twelfth Century* (Cambridge, MA: Harvard University Press).
- Hobbes, Thomas (1994), *Leviathan* (Indianapolis: Hackett) (Der. Edwin Curley).
- Horn, Christoph ve Ada Neschke-Hentschke (Der.) (2008), *Politischer Aristotelismus. Die Rezeption der aristotelischen "Politik" von der Antike bis zum 19. Jahrhundert* (Stuttgart: Metzler).
- Höffe, Otfried (2003), *Aristotle* (Albany, NY: SUNY Press) (Çev. Christine Salazar).
- Keyt, David ve Fred D. Miller (2004), "Ancient Greek Political Thought", Gaus, Gerald F. ve Chandran Kukathas (Der.), *Handbook of Political Theory* (London: Sage): 303-319.
- King, Preston (Der.) (1983), *The History of Ideas: An Introduction to Method* (London: Croom Helm).
- Klein, Jacob ve Leo Strauss (1970), "A Giving of Accounts", *The College [St. John's Review]* 22 (1): 1-5.
- Klein, Jacob (1977), *Plato's Trilogy* (Chicago: University of Chicago Press).

- Kretzmann, Norman, Anthony Kenny ve Jan Pinborg (Der.) (1982), *The Cambridge History of Later Medieval Philosophy: From the Rediscovery of Aristotle to the Disintegration of Scholasticism, 1100-1600* (Cambridge: Cambridge University Press).
- Kraut, Richard (2002) *Aristotle: Political Philosophy* (Oxford: Oxford University Press).
- Kuhn, Heinrich (2009), "Aristotelianism in the Renaissance", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, Edward N. Zalta (Der.), <<http://plato.stanford.edu/archives/spr2009/entries/aristotelianism-renaissance/>>.
- Langer, Ullrich (Der.) (2002), *Beyond the Poetics: Aristotle and Early Modern Literature* (Geneva: Droz).
- Lloyd, G. E. R. (1968) *Aristotle: The Growth and Structure of His Thought* (Cambridge: Cambridge University Press).
- Lloyd, G. E. R. (2014), *Aristoteles* (İstanbul: Pinhan) (Çev. Aylin Kayapalı).
- Lord, Carnes (1978), "Politics and Philosophy in Aristotle's *Politics*", *Hermes* 106: 336-57.
- Lord, Carnes (1986), "On the Early History of the Aristotelian Corpus", *American Journal of Philology* 107 (2): 137-61.
- Major, Rafael (2005), "The Cambridge School and Leo Strauss: Texts and Context of American Political Science." *Political Research Quarterly* 58 (3): 477-85.
- Mandelbaum, Maurice (1971), *History, Man, & Reason: A Study in Nineteenth-century Thought* (Baltimore, MD: The Johns Hopkins Press).
- Marsilius of Padua (2005), *Marsilius of Padua: The Defender of the Peace* (Cambridge: Cambridge University Press) (Çev. Annabel Bret).
- Mayhew, Robert (1997), *Aristotle's Criticism of Plato's Republic* (Lanham: Rowman & Littlefield).
- Mayhew, Robert (2009), "Rulers and Ruled", Anagnostopoulos, Georgios (Der.). *A Companion to Aristotle* (London: Blackwell): 526-39.
- Meier, Christian (1990), *The Greek Discovery of Politics* (Cambridge, MA: Harvard University Press) (Çev. David McLintock).
- Melehy, Hassan (2010), *The Poetics of Literary Transfer in Early Modern France and England* (Burlington: Ashgate).
- Miller, Fred D. (2013), "The Rule of Reason", Deslauriers, Marguerite ve Pierre Destrée (Der.), *The Cambridge Companion to Aristotle's Politics* (Cambridge: Cambridge University Press): 38-66.
- Moran, Dermot (1994), "The Destruction of the Destruction: Heidegger's Versions of the History of Philosophy", Harries, Karsten ve Christoph Jamme (Der.), *Martin Heidegger: Politics, Art, and Technology* (New York: Holmes & Meier): 175-96.
- Nederman, Cary J. (1991), "Aristotelianism and the Origins of 'Political Science' in the Twelfth Century", *Journal of the History of Ideas* 52 (2): 179-94.
- Newman, William L. (1887–1902), *The Politics of Aristotle*, 4 cilt (Oxford: Clarendon Press).
- Nichols, Mary P. (1992), *Citizens and Statesmen: A Study of Aristotle's Politics* (Lanham: Rowman & Littlefield).
- Norton, Paul (1981), "Leo Strauss: His Critique of Historicism" *Modern Age* 25: 143-54.
- Nyquist, Mary (2013), *Arbitrary Rule: Slavery, Tyranny, and the Power of Life and Death* (Chicago: University of Chicago Press).

- Odabaş, Melike ve Doğan İnce (2014), "2000 Yılından Günümüze Aristoteles Kaynakçası", *Cogito* 78 (Özel Sayı), *Aristotelesçilik* içinde (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları): 407-33.
- Ökten, Kaan H. (Der.) (2007), *Aristoteles* (İstanbul: Say Yayınları).
- Parker, Holt N. (2012), "Aristotle's Unanswered Questions: Women and Slaves in Politics 1252a-1260b," *Eugesta* 2: 71-122.
- Pangle, Thomas L. (2013), *Aristotle's Teaching in the Politics* (Chicago: University of Chicago Press).
- Pines, Shlomo (1986), "Aristotle's *Politics* in Arabic Philosophy", *The Collected Works of Shlomo Pines, Vol. 2: Studies in Arabic Versions of Greek Texts and in Medieval Science* (Jerusalem: The Magnes Press): 146-56.
- Pocock, J.G.A. (1975), *The Machiavellian Moment: Florentine Political Thought and the Atlantic Republican Tradition* (Princeton: Princeton University Press).
- Rahe, Paul A. (2008), *Against Throne and Altar: Machiavelli and Political Theory under the English Republic* (Cambridge: Cambridge University Press).
- Richter, Melvin (1995), *The History of Political and Social Concepts: A Critical Introduction* (Oxford: Oxford University Press).
- Ross, W. D. (1995 [1923]), *Aristotle*, 6. baskı (London: Routledge).
- Ross, W. D. (2011 [1993]), *Aristoteles* (İstanbul: Kabalıcı Yayıncılık) (Çev. Ahmet Arslan).
- Rowe, Christopher (2000), "The Peripatos after Aristotle", Rowe, Christopher ve Malcolm Schofield (Der.) *The Cambridge History of Greek and Roman Political Thought* (Cambridge: Cambridge University Press): 390-95.
- Rubinstein, Nicolai (1990), "The History of the Word *Politicus* in Early-Modern Europe", Pagden, Anthony (Der.), *The Languages of Political Theory in Early-Modern Europe* (Cambridge: Cambridge University Press): 41-56.
- Rubinstein, Nicolai (1991), "Italian Political Thought, 1450-1530", Burns, J. H. (Der.), *The Cambridge History of Political Thought, 1450-1700* (Cambridge: Cambridge University Press): 30-65.
- Rubinstein, Nicolai (2004 [1965]), "Marsilius of Padua and Italian Political Thought of His Time", Ciappelli, Giovanni (Der.), *Studies in Italian History in the Middle Ages and the Renaissance, Cilt 1, Political Thought and the Language of Politics. Art and Politics* (Roma: Edizioni di storia e letteratura): 99-130.
- Sabine, George H. (1973 [1937]), *A History of Political Theory*, 4. baskı, Thorson, Thomas L. (Düz.) (New York: Harcourt Brace).
- Saxonhouse, Arlene W. (1992), *Fear of Diversity: The Birth of Political Science in Ancient Greek Thought* (Chicago: University of Chicago Press).
- Schmidt, James (1986), "A Raven with a Halo: The Translation of Aristotle's *Politics*", *History of Political Thought* 7 (2): 295-319.
- Schmitt, Charles B. (1983a), *Aristotle and the Renaissance* (Cambridge, MA: Harvard University Press).
- Schmitt, Charles B. (1983b), *John Case and Aristotelianism in Renaissance England* (Montreal: McGill-Queen's Press).
- Schofield, Malcolm (1999), *Saving The City: Philosopher-Kings and Other Classical Paradigms* (London: Routledge).

- Schütz, Ludwig (2006 [1895]), *Thomas-Lexikon*, Üçüncü Edisyon <<http://www.corpusthomicum.org/tl.html>> (Corpus Thomisticum, Pamplona) (Haz. Enrique Alarcón).
- Simpson, Peter L. P. (1998), *A Philosophical Commentary on the Politics of Aristotle* (Chapel Hill: University of North Carolina Press).
- Soudek, Josef (1964), "The Moral Philosophy of Aristotle in the Renaissance", *Josef Soudek Collection 1885-1990* içinde, URL=<https://archive.org/details/lbi_jsc_mf759_reel33>.
- Spranzi Marta (2011), *The Art of Dialectic Between Dialogue and Rhetoric* (Amsterdam: John Benjamins).
- Strauss, Leo (1953), *Natural Right and History* (Chicago: University of Chicago Press).
- Strauss, Leo (1954), "On a Forgotten Kind of Writing", *Chicago Review* 8 (1): 64-75.
- Strauss, Leo (1989), *The Rebirth of Classical Political Rationalism* (Chicago: University of Chicago Press) (Der. Thomas L. Pangle).
- Strauss, Leo ve Hans-Georg Gadamer (1978), "Correspondence Concerning Wahrheit und Methode," Der. ve çev. George Elliot Tucker, *Independent Journal of Philosophy* 2: 5–12.
- Tessitore, Aristide (der.) (2002), *Aristotle and Modern Politics: The Persistence of Political Philosophy* (Notre Dame, IN: University of Notre Dame).
- The Foreign Review* (1829), Cilt IV (London: Black, Young, and Young).
- Toku, Neşet (2009-10), "Aristoteles'in Siyaset Felsefesi", *Özne* 11-12.
- Trott, Adriel M. (2014), *Aristotle on the Nature of Community* (Cambridge: Cambridge University Press).
- Tuck, Richard (1981), *Natural Rights Theories: Their Origin and Development* (Cambridge: Cambridge University Press).
- Tunçay, Mete (Der.) (2006), *Batı'da Siyasal Düşünceler Tarihi: Seçilmiş Yazılar*, Cilt 1, *Eski ve Ortaçağlar* (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları).
- Ülken, Hilmi Ziya (2011), *Uyanış Devirlerinde Tercümenin Rolü* (İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları).
- Velkley, Richard L. (2011), *Heidegger, Strauss, and the Premises of Philosophy: On Original Forgetting* (Chicago : University of Chicago Press).
- Vlile, M. J. C. (1998), *Constitutionalism and the Separation of Powers* (Indianapolis: Liberty Fund).
- Viroli, Maurizio (1992), *From Politics to Reason of State: The Acquisition and Transformation of the Language of Politics 1250-1600* (Cambridge: Cambridge University Press).
- Yack, Bernard (1993), *The Problems of Political Animal: Community, Justice, and Conflict in Aristotelian Political Thought* (Berkeley: University of California Press).